

HALK HEKİMLİĞİ ÜZERİNE YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERDE DİŞ TEDAVİLERİNE YÖNELİK UYGULAMALARIN TESPİTİ VE BU UYGULAMALARIN DİŞ HEKİMLİĞİ TEMELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

DETERMINATION OF DENTAL PRACTICES IN POSTGRADUATE THESES ON FOLK MEDICINE AND EVALUATION OF THESE PRACTICES ON THE BASIS OF DENTISTRY

DOĞAN DURNA

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Diş Hekimliği Fakültesi, Ağız, Diş ve Çene Radyoloji Ana Bilim Dalı
Asst. Prof. Dr., Atatürk University, Faculty of Dentistry, Department of Oral and Maxillofacial Radiology
dogandurna@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-5341-6024>

HAMZA KOLUKISA

Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi ABD
Asst. Prof. Dr., Atatürk Uni., Kâzım Karabekir Education Faculty, Dep. Turkish Language and Literature Education
hamzakolukisa@atauni.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0001-8627-531X>

Atıf / Citation

Durna, D-Kolukisa, H. 2020. "Halk Hekimliği Üzerine Yapılmış Lisansüstü Tezlerde Diş Tedavilerine Yönelik Uygulamaların Tespiti ve Bu Uygulamaların Diş Hekimliği Temelinde Değerlendirilmesi". *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- Journal of Turkish Researches Institute*. 69, (Eylül-September 2020). 357-386

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü- *Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi- *Received Date* : 19.04.2020
Kabul Tarihi- *Accepted Date* : 09.09.2020
Yayın Tarihi- *Date Published* : 30.09.2020

 : <http://dx.doi.org/10.14222/Turkiyat4404>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by *iThenticate* programında bu makale taranmıştır.

Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi- *Journal of Turkish Researches Institute*
TAED-69, Eylül – September 2020 Erzurum. ISSN 1300-9052 e-ISSN 2717-6851
www.turkiyatjournal.com
<http://dergipark.gov.tr/ataunitaed>

HALK HEKİMLİĞİ ÜZERİNE YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERDE DİŞ TEDAVİLERİNE YÖNELİK UYGULAMALARIN TESPİTİ VE BU UYGULAMALARIN DİŞ HEKİMLİĞİ TEMELİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

DETERMINATION OF DENTAL PRACTICES IN POSTGRADUATE
THESES ON FOLK MEDICINE AND EVALUATION OF THESE
PRACTICES ON THE BASIS OF DENTISTRY

DOĞAN DURNA-HAMZA KOLUKISA

Öz

Mükemmel bir varlık olarak yaratılan insanoğlu doğumundan ölümüne kadar hastalıklardan kurtulmak ya da korunmak için değişik yollara başvurmuş, bunlara çareler aramış ve bunların tedavisi için uğraşmıştır. Doktorun olmadığı ya da doktora gitmenin zor olduğu, modern ilaçların bulunmadığı zamanlarda geleneksel tedavi yöntemlerine yönelmiştir. Halk hekimliği, halk tıbbı, halk tababeti, geleneksel tıp, tıbbi folklor gibi değişik adlar verilen bu geleneksel tedavi yöntem ve işlemleri çok eski zamanlardan geçerek, kuşaktan kuşağa aktararak zamanımıza kadar gelmiş, modern tıba da malzeme vermiştir.

Bağlı bulunduğu kültürün önemli bir parçası olan halk hekimliği, tecrübe ve gelenek neticesinde ortaya çıkan bitki, meyve, maden gibi araçları çeşitli hastalıkları tedavi için kullanmıştır. Toplum, hastalığı nasıl teşhis etmişse ona göre de çözüm üretmiştir. Halk hekimliğinde hastalığın sebebi ve algılanışıyla modern tıbbın teşhis, tedavi ve algılanışı arasında elbette ciddi farklılıklar vardır.

Bu çalışmada halk kültürü araştırmaları ile diş hekimliği disiplinleri arasında ortak bir kapı aralamak amacıyla halk hekimliği üzerine yapılmış lisansüstü tezlerdeki geleneksel diş tedavi yöntem ve uygulamaları belirlenmiş, elde edilen verilerin içerik analizi yapılarak diş tedavisinde kullanılan bitkisel, hayvansal ve madensel maddeler tespit edilmiştir. Her bir madde başlığı altında ilgili uygulamalar bir araya getirilmiş, bu süreçte her iki disiplinin üzerinde hem fikir olacağı bir üslup ve dil kullanılmaya gayret edilmiştir. Bu çalışmada tedavi maksadıyla kullanılan

Abstract

Mankind, who was created as a perfect being, have resorted to different ways to get rid of or be protected from diseases from birth to death, have sought remedies and worked on the treatment of these disease When there was no doctor or it was difficult to go to the doctor and modern medicine was not available, he turned to traditional treatment method These traditional treatment methods and procedures, which are given different names such as folk medicine, traditional medicine, medical folklore, have passed through ancient times, being inherited from generation to generation, and have provided materials for modern medicine.

Folk medicine, which is an important part of the culture it belongs to, used tools such as plants, fruits and minerals that emerged as a result of experience and tradition to treat various disease Society produced solutions the way it diagnosed a disease. Of course, there are great differences between the cause and perception of the disease in folk medicine and the diagnosis, treatment and perception of modern medicine.

In this study, traditional dental treatment methods and applications in postgraduate theses on folk medicine were designated in order to open a common door between folk culture research and dentistry disciplines; the content analysis of the obtained data was made, and herbal, animal and mineral substances used in dental treatment were established. Relevant applications were brought together under each item heading. In this process, efforts were made to use a style and language on which both disciplines agree. The study tried to make a scientific interpretation about why the

maddelerin niçin kullanılmış olabileceğine bilimsel bir yorum getirilmeye çalışılmıştır. Değerlendirme yaparken halk arasında yapılan bu uygulamaların doğru ya da yanlış olduğuna dair bir kanaat belirtilmemiştir. Sadece halkın diş tedavisinde kullandığı bitkisel, hayvansal ve madensel maddelerin kullanım amaçlarına bilimsel bir bakış açısı getirmek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk hekimliği, diş hekimliği, geleneksel diş tedavi yöntemleri, bitkilerle tedavi (fitoterapi).

substances used for treatment may have been used. While making the assessment, no opinion was suggested about whether practices among the public are right or wrong. It was aimed only to bring a scientific perspective to the purposes of using herbal, animal and mineral substances used in dental treatment by the public.

Key Words: Folk medicine, dentistry, traditional dental treatment methods, Herbal therapy.

Structured Abstract

Mankind, who was created as a perfect being, resorted to different ways to get rid of or be protected from diseases from birth to death, sought remedies and worked on their treatment. When there was no doctor or it was difficult to go to the doctor and modern medicine was not available, he turned to traditional treatment method These traditional treatment methods and procedures, which are given different names such as folk medicine, traditional medicine, medical folklore, have passed through ancient times, being inherited from generation to generation, and have provided materials for modern medicine.

Folk medicine, which is an important part of the culture it belongs to, used tools such as plants, fruits and minerals that emerged as a result of experience and tradition to treat various disease Society produced solutions the way it diagnosed a disease. Of course, there are great differences between the cause and perception of the disease in folk medicine and the diagnosis, treatment and perception of modern medicine.

When people are desperate, they resort to folk medicine. There are two reasons for thi The first is poverty, and the second is that medicine has nothing left to do. Poverty here is not only a lack of money, but also a lack of a doctor or the difficulty of going to a doctor. All of these force people to self-medicate.

In the past, people in Turkey mostly lived in rural area So they had difficulties in education, transportation and communication. Today, the development of transportation and communication, the rapid access to information and the increase in the level of education have raised the public awareness, paving the way for the abandonment of some superstitious and irrational practices in folk medicine, and the continuation of others by evaluating them more rationally.

It is a fact that the application to folk medicine has decreased recently. In addition, traditional methods are used in cases such as avoiding the side effects of medical drugs, and when there is nothing left for medicine. But here it is necessary to draw attention to dental treatment. As mentioned, although traditional treatment methods are decreasing in other diseases, the rate of applying to folk medicine is higher in dental treatment. The biggest reason for this may be the fear of tooth extraction. Because some people go to the dentist as a last resort.

Diagnosis and treatment methods in folk medicine are the reconstitutions performed with Irvasa (folk remedies) and Parpilama (traditional practices, also including magic and invocation), and with religious means and plant, animal and mineral-based remedie According

to the results obtained from this study, no dental treatment with irvasa has been found in folk medicine. In six theses dealing with different regions, it was seen that the method of cauterization which is one of the treatment methods of *parpilama* was used. It has been determined that some verses of *Quran* are read and prayers are performed in order to relieve the pain of the aching tooth. The most and frequently used method is healing with plant-based drug Especially the use of "clove, garlic and thyme" is quite high. The use of plants such as "chicory, peganum, chamomile, strawberry" was seen only in one application. Applications made with "honey, propolis and eggs" are examples of healing with animal originated drug Dental treatments are also encountered with substances of mineral origin such as "salt, cologne, alcohol, gasoline, tar, kerosene". The use of "salt" is particularly common.

It can be said that substances such as clove, garlic, thyme, sage, ginger, anise, salt, which are used as medicine in dental treatment by the public, are used in accordance with their known effect However, given the chemical structures and known effects of substances such as gasoline, bitumen, kerosene, cologne, we suspect that they will serve the purpose of public use.

The source of healing for all diseases is nature. The important thing is the correct use of plants, minerals, animal products; otherwise the body can be harmed instead of benefit.

It definitely requires knowledge to prepare medicines with herbs and to use this medicine for treatment. For this, it is necessary to know very well how to use which plant. For this reason, treatment using herbs should be applied by conscious and knowledgeable people.

It should also be noted that folk medicine practices should not be underestimated as "folk remedies" and the experience of people being not aware of bacteria or virus should not be ignored. It is beneficial to appreciate the insight of people who had no knowledge of virus and bacteria, but discovered the use of plants without the opportunity to examine the germs that cause diseases under the laboratory.

It is a known fact that plants and fruits used in folk medicine also constitute the raw material of modern medicine Studies were carried out on some of the folk remedies used by the people, which are often beneficial, and their chemical structures and effects were determined. Some of the drugs have lost their value in today's modern medicine and pharmacy, while others are used in industry as an active ingredient source. Therefore, folk remedies should be given due importance and chemical pharmacological research should also be carried out studiously on these drug The importance and value of drugs emerging from the experience of the public should be well known.

In order for the use of complementary and alternative herbal treatments to become widespread in dentistry, scientific studies on the subject and support for these studies are needed. In this study, traditional dental treatment methods and applications in postgraduate theses on folk medicine were designated in order to open a common door between folk culture research and dentistry disciplines; the content analysis of the obtained data was made, and herbal, animal and mineral substances used in dental treatment were established. Relevant applications were brought together under each item heading. In this process, efforts were made to use a style and language on which both disciplines agree. The study tried to make a scientific interpretation about why the substances used for treatment may have been used. While making the assessment, no opinion was suggested about whether practices among the public are right or wrong. It was aimed only to bring a scientific perspective to the purposes of using herbal, animal and mineral substances used in dental treatment by the public.

Giriş

İnsanoğlunun Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde mükemmel bir varlık olduğuna vurgu yapılmıştır. Ne var ki mükemmel bir yapı olan insan vücudu çeşitli sebeplerden dolayı sıkıntılarla karşılaşmıştır. Doğumundan ölümüne kadar insan bu sıkıntılardan/hastalıklardan kurtulmak ya da korunmak için değişik yollara başvurmuş, bunlara çareler aramış ve bunların tedavisi için uğraşmıştır. Doktorun olmadığı ya da doktora gitmenin zor olduğu, modern ilaçların bulunmadığı zamanlarda insanoğlu, halk hekimliği olarak adlandırılan geleneksel tedavi yöntemlerine yönelmiştir.

Boratav, "Halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince hastalıkları tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümünü" (1999: 122) halk hekimliği olarak tanımlamıştır. Yoder ise geleneksel halk tıbbi olarak adlandırdığı halk hekimliğini, halk arasında görülen hastalıkları iyileştirmek için uygulanan yöntemler ve bunlar hakkındaki geleneksel görüşlerin bütünü şeklinde tarif etmiştir (1975: 25).

Başar ise "İçgüdü tababeti hâlinde başlayan ve eskiliği bu kadar çok olan halk hekimliği veya tıbbî folklor, bir taraftan animist, totemist, natüralist yollardan geçerek mistisizme bürünmek ve maddî taraflarıyla kurallaşmak ve kuşaktan kuşağa geçmek suretiyle zamanımıza kadar gelirken diğer taraftan evvelki yıllarda yani Hipokrat devrinde ve belki de daha evvel temeli atılmış olan ilmî tababete bol bol malzeme vermiştir." der (1972: 1). Bu uygulamalar kuşaktan kuşağa aktarılacak, aktarılırken de yeni eklemeler ve yorumlar katılarak bugünlere kadar ulaşmıştır.

Halk tıbbi bağlı bulunduğu kültürün bir parçasıdır; halka ait iyileştirme pratikleri, nesilden nesile geçerek oluşmuş, biriktirilmiş bilgilerin ürünüdür. Alışkanlıklar, deneyimler ve pratikler nedeniyle geleneksel bilgiye dayanır ve toplumdaki herkes az ya da çok bu bilgilere sahiptir. Bu alanda hastalık tedavisi amacıyla kullanılan ürünlerin hemen hepsi toplumsal tecrübe yoluyla edinilir (Kaplan, 2011: 151). Halk hekimliğinde kullanılan bitki, meyve gibi araçlar bu tecrübenin ve geleneğin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Toplum, hastalığı nasıl teşhis etmişse ona göre de çözüm üretmiştir. Çolak'a göre "Geleneğin ilk temsilcileri, öncelikle inançları ön plana çıkararak tedavi şekilleri belirlemiş, büyücülük ve sihir halk hekimliğinin temel tedavi usullerini oluşturmuştur. Daha sonra ise etkili olduğuna inanılan bitkileri, hayvansal ve madensel ürünleri kullanmışlardır." (2015: 3)

İlk çağlardan başlayarak her şeyin insanların ihtiyaçlarından doğduğu düşünülecek olursa halk inançlarının da tarihin çok eski devirlerinden beri kullanılageldiği fikri yanlış olmaz. Bu ilaçlara duyulan ihtiyaçlar sebebiyle günümüze kadar ulaşmıştır (Sucu, 1989: 211).

Halk hekimliğinde hastalığın sebebi ve algılanışıyla modern tıbbın teşhis, tedavi ve algılayışı arasında elbette ciddi farklılıklar vardır. "Modern tıp, araştırmalarını laboratuvar şartlarında geliştirerek yeni keşiflerle varlığını hayatın vazgeçilmezleri arasına sokarken halk hekimliği varlığını tecrübeye dayandırmaktadır. Ortaya çıkan bu iki fark aslında iki hekimlik tarzının güvenilirliğini de ortaya koymaktadır. Modern tıp, ilaçların yan etkilerini yok etmeye çalışırken halk hekimliği geleneksel bilgiyi tartışmasız kullanma yolunu tercih etmektedir. Bu durum halk hekimliğinin aleyhine gibi gözükse de halk katmanlarındaki yaygınlığının giderek arttığı gözlemlenmektedir." (Çolak, 2015: 3)

Folklorik tıp ve folklorik eczacılık konuları beraber düşünülen, iç içe ve birbirinden kesin sınırlarla ayrılamayan konulardır. Bu nedenlerle halk hekimliği ve halk eczacılığı konuları beraber ve paralel yürütülmelidir (Asil, 1989: 33). Bilimsel anlamda halk hekimliği bireyin toplum içinde her türlü çevresel ve bireysel etkenlerle bozulan sağlığını tedavi etmek ve bireyin, dolayısıyla toplumun sağlığını korumakla yükümlü bir hizmettir (Özer, 1989: 203).

Halk hekimliği ile ilgili kısaca verilen bu bilgilerden sonra diş hekimliği tarihine, yapılan uygulamalara da göz atmakta fayda vardır.

Bir meslek olarak diş hekimliği de diğer tıp alanlarında olduğu gibi ihtiyaçtan doğmuş, ağrı duyan, ıstırap çeken insan kendine yönelmiş, bizzat veya çevresinden derdine çare aramıştır (Uzel, 2018: C.II, 237). Geçmişte de günümüzde de diş hastalıkları ülkemizde ve dünyada en önemli sağlık sorunları arasında yer almıştır. Çünkü sağlık ağızda, dolayısıyla dişlerde başlamaktadır.

Yayımlanmış kaynaklar, kazılardan elde edilerek müzelerde saklanan çene kemikleri, fosiller, tabletler, papirüsler ve dış aygıtlardan anlaşılıyor ki insanın var olması ile başlayan hastalıklar ve bunların tedavileri için de teşebbüsler vardır. Ancak tarihten önceki kayda geçmemiş dönemlerin kaynakları çok yetersizdir. Bu dönemden ele geçen kemik ve fosiller üzerindeki araştırmalarda diş çürüklerine çok az rastlanılır fakat sert gıdalarla beslenmelerden dolayı diş aşınmalarının ise çok olduğu görülür (Muğan, 1994: 9).

Tarihçiler, Neolitik Dönem’de dişçilikle ilgili uygulamaların “Parmakla kavrayarak diş çekmek, diş ağrılarını dindirmek için bazı bitkileri çiğnetmek, çürük diş kovuklarını silex (çakıl taşı) tozu veya ufalanmış boynuz tozu ile doldurmak” (Muğan, 1994: 9) şeklinde olduğunu tahmin etmektedir.

MÖ 5000 yıllarından kalma, Mezopotamya’da ele geçen tıbbi tabletlerde diş çürüklerinden bahsedilir ve bu çürüklerin kurtların yemesi, kemirmesi sonucu meydana geldiği belirtilir. Din adamlarının efsunculuğu, bazı bitkilerin yedirilmesi, çiğnenmesi veya lokal uygulaması ile dertlere çare aranmaya çalışılmıştır (Muğan, 1994: 10).

Doğu’da Türk ve İslam âleminde 12. yüzyıla kadar tababet en yüksek noktaya ulaşmıştır. Bu tarihteki Moğol istilaları her şeyi etkilediği gibi tababeti de etkilemiş, ilerlemeleri geciktirmiştir.

Türk ve İslâm âlemindeki bazı yazarlar ve eserlerinden de söz edilecek olursa, bunlardan biri Türkmen asıllı Mehmet Zekeriya El-Razi (866-923)’dir. El-Razi’nin El Havi isimli 28 ciltlik bir eseri vardır. Eserde dişeti iltihaplanmaları, kanamaları, ağız kokusunun tedavisi, diş çürükleri ve dişlerin erken dökülmesinden bahseder. Diş kovuklarının şap ile sakızın karıştırılmasıyla elde edilen macunla doldurulmasını önerir. (Muğan, 1994: 32)

Razi’nin uygulamalarından biri de şöyledir: “Razi, Hanzal otunu sirke içine bırakır, önce dişleri temizler sonra da üç dört gün bu solüsyonla ovar ve dişler ‘paralanır’. Eğer güherçile kullanılırsa dişler üç günde paralanır. Keskin sirkede güherçile emdirilir ve bir saat bırakılırsa diş hemen çatlar, bu esnada komşu dişleri korumak için mumla izole etmelidir.” (Uzel, 2018: C.II, 98)

980’de Özbekistan’ın Buhara şehrinde dünyaya gelen, 1037’de İran’ın Hemedan şehrinde 57 yaşında vefat eden İbn-i Sina, sadece Türk-İslâm âleminde değil bütün dünyada tanınan büyük bir âlim, filozof ve hekimdir. Onun tıpla ilgili en önemli eserleri Şifa ve El-Kanun fi’t-Tıp’tır. Onun Kanun kitabı içerdiği bilgilerin zenginliği ve sistematigi ile 18.

yüzyıla kadar Batı’da ve Doğu’da kaynak eser olmuştur. İbn-i Sina bu eserinde diş anatomisi ve fizyolojisi, çene ve dil anatomisi, diş hastalıkları, dişeti hastalıkları, ağız kokusu ve dil hastalıklarından bahseder ve tedavileri için önerilerde bulunur (Uzel, 2018: C.I, s.104-111).

1197-1248 yıllarında yaşayan devrinin en büyük tıp âlimlerinden biri de İbn-i Baytar’dır. Eserinde tuzun kabız olduğunu, kızdırıp ağızda tutulursa diş ağrısına iyi geldiğini, sirke ile karıştırılıp gargara edilirse çene dişlerine iyi geleceğini belirtir (Noras, 1973: 39).

Hacı Paşa olarak tanınan Hızır bin Ali bin Hattat tarafından 1385’te yazılan Kitab’üt-Teshil en eski tıp kitaplarından. Kitapta diş ve diş ağrısı için faydalı sebze, meyve ve hakkında bilgi verilmekte, sonra da diş hastalıkları ele alınmaktadır (Noras, 1973: 40).

Hacı Paşa Müntehab-ı Şifâ adlı eserinde ise diş karalığına karşı şöyle bir formül önerir: “Deniz köpüğü ve mazi, kakule, kebabe ve nezle otu, Mekke ayrığı (ayrık otu), tuz, anason, bambu kamışının içi, hilal tohumu, zencefil, kırmızı gül yaprağı alınır, ince dövülür, elenir, balla yoğrulur, dişlere sürülür.” (Uzel, 2018: C.II, 80) Hacı Paşa diş kirlerini temizlemek, dişleri korumak, ağız kokusundan kurtulmak gibi birçok uygulamaya da eserinde yer vermiştir.

Osmanlı Dönemi’nde Geredeli İshak bin Murad tarafından 1396’da yazılan Edviye-i Müfrede adlı eserde diş ağrısına iyi gelen droglar tavsiye edilir. Bunlar arasında bulunan denizköpüğü ve ebegümece halk tıbbına da girmiştir (Uzel, 2018: C.II, s.92).

Ebu Nuaym’ın Kitabü’ş-Şifa fi Ehadis-i Mustafa adlı eseri 1398’de Tıbb-i Nebevi adıyla Ahmed-i Daî tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Kitabın altıncı makalesinin altıncı faslında ağız ve dişlerdeki hastalıklar izah edilmiştir (Noras, 1973: 41-42).

İbn-i Nâkıs’ın Mucizü’l-Kanun adlı eserinin hülasasını, aynı zamanda şair olan Sururî Kitab-ı Şerh’ül Mucizü’s-Sururî adıyla şerh etmiştir. Sururî şerhinde dişeti için faydalı bitkiler, dişeti ve dudak hastalıkları, diş bakımı hakkında bilgi ve öğütler verir. Ayrıca zayıf dişler ve bunların tedavileri, dişeti noksanlığı, dişeti gevşekliği, diş ağrıları, dişlerin rengi konularından da bahseder (Noras, 1973: 42-43).

Her yeni aşama hem eskiyi içerir hem de onu gözden geçirir, düzeltir bazen de yanlışlayarak bir köşeye bırakır (Uzel, 2018: C.II, 237). Bilim tarihi incelendiğinde bilimin gelişmesinin temelini de bu oluşturur. Eski olmadan yeniye ortaya çıkarmak mümkün değildir. Eskiden bunlar yanlış yapılmış denilen şeyler bile doğruya zemin hazırlamıştır. Bu yüzden halkın yaptığı uygulamalara da bu gözle bakmakta fayda vardır. Halk yüzyıllar boyunca edindiği tecrübeyi kuşaktan kuşağa aktararak yaşatmıştır. Bunlardan bazıları devam etmiş, bazıları şekil değiştirmiş, bazıları da çağının gereğince geri plana itilmiştir. Halk hekimliği uygulamaları da böyledir.

Halk arasında tedavide kullanılan bitkilerle ilgili araştırmalar açısından bulunduğumuz coğrafya büyük fırsatlar sağlar. Binlerce yıldır çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapan, yaklaşık üçte biri endemik, 11400 kadar yabancı bitki çeşidini barındıran coğrafyamız şifalı bitkilerden yararlanma konusunda zengin birikime sahiptir. Çevresindeki bitkilerin tedavi edici yönlerini deneme yanılmayla öğrenmiş ve yeni kuşaklara binlerce yıldır aktaran bu coğrafyanın insanların bilgi birikimleri, tüm aşamaları bilimsel araştırma ilkelerine uygun titizlikle değerlendirilmelidir (Alpınar, 2011: 19-20).

Bu çalışma için YÖK Tez Merkezi taranarak halk hekimliği üzerine yapılmış lisansüstü tezler belirlenmiştir. Bu alanda şimdiye kadar 49 tane tez çalışması yapıldığı görülmüştür. Erişeme açık olmayan dört tez ile diş tedavileriyle ilgili uygulamaların yer

almadığı 19 tez çalışmaya dâhil edilmemiştir. Geri kalan 26 tez taranarak diş tedavilerine yönelik veriler tespit edilmiştir. Elde edilen verilerin içerik analizi yapılarak diş tedavisinde kullanılan bitkisel, hayvansal ve madensel maddeler belirlenmiştir. Her bir madde başlığı altında ilgili uygulamalar bir araya getirilmiştir. Uygulamalarda kullanılan bu maddelerin niçin kullanılmış olabileceğine bilimsel bir yorum getirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca dinsel yolla iyileştirme ve dağlama metodunun kullanıldığı uygulamalar da tespit edilmiştir. Değerlendirme yaparken halk arasında yapılan bu uygulamaların doğru ya da yanlış olduğuna dair bir kanaat belirtilmemiştir. Sadece halkın diş tedavisinde kullandığı bitkisel, hayvansal ve madensel maddelerin kullanım amaçlarına bilimsel bir bakış açısı getirmek amaçlanmıştır.

Halk hekimliğinde hastalığın sebebi ve algılanışıyla modern tıbbın teşhis, tedavi ve algılayışı arasında ciddi farklılıklar vardır. Acıpayamlı, halk hekimliğindeki teşhis ve tedavi yöntemlerini; “ırvasa¹ yoluyla yapılan sağaltmalar, parpilama² yoluyla yapılan sağaltmalar, dinsel yolla yapılan sağaltmalar, bitki kökenli emlerle yapılan sağaltmalar, hayvan kökenli emlerle yapılan sağaltmalar ve maden kökenli emlerle yapılan sağaltmalar” (1989: 2) şeklinde sıralamıştır. Halk hekimliği çalışmalarında diş tedavisiyle ilgili uygulamalar bu yöntemler doğrultusunda ele alınacaktır.

1. Halk Hekimliğinde Bitkilerle Yapılan Diş Tedavisi Uygulamaları ve Bilimdeki Yeri

Günümüzde fitoterapi, hastalıklardan korunmaya ve tedaviye yardımcı olarak bitkilerin tıbbi açıdan tesirli kısımlarını, ekstrelerini, usarelerini ve bunlardan elde edilen farklı formlarını kullanarak uygulanan, destekleyici ve tamamlayıcı amaçlı modern tedavi yöntemidir. Dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de fitoterapiye ilgi son yıllarda giderek artmaktadır. Yüzyıllardır bilinen fitoterapi, etkilerinin ve yan etkilerinin çok iyi gözlemlenmesi sebebiyle daha da önem kazanmaktadır (Güçlü ve Yüksel, 2017: 27). Halk hekimliğinde çok eski dönemlerden beri hastalıkların tedavisinde bitkilerin yaygın bir şekilde kullanıldığı bilinmektedir. Halkın diş tedavisi için de sıklıkla bitkilere müracaat ettiği görülmektedir.

Yapılan lisansüstü çalışmalarda tespit edilen, diş tedavisinde kullanılan bitkiler, bunlarla yapılan uygulamalar ve bunların tıbbi yönden değerlendirilmesine aşağıda yer verilmiştir.

Adaçayı (*Salvia Officinalis*)

Dişotu olarak da bilinen adaçayı ile ilgili tespit edilen halk hekimliği uygulamaları şunlardır:

Adaçayı diş ağrısına iyi gelir günde iki kere gargara yapılırsa ağrıyı hafifletir (Aktaş Küçükay, 2019: 58).

Adaçayı diş dostudur. Dişleri güçlendirir ve beyazlatır (Bozyiğit, 2011: 48).

Adaçayı içilir ve gargara yapılır (Bulut, 2018: 54).

¹ ırvasa: Doğrudan doğruya vücutla ilgili olmayan, hastayı etkileme amacı güden bir sağaltma şeklidir (Acıpayamlı, 1989: 2).

² parpilama: Hastaların vücutlarını çizerek, delerek, dağlayarak, keserek ya da vücutlarına değnekle vurarak yapılan sağaltma türüdür (Acıpayamlı, 1989: 2).

Adaçayı çay olarak demlenir ve soğutulur. Ardından gargara yapılır. Ağızdaki mikropları öldürmektedir (Özkan, 2019: 24).

Adaçayı yaprakları en eski çağlardan beri tedavi alanında kullanılmış, hatta Orta Çağ'da her derde deva olarak görülmüştür (Asımgil, 1993: 25). “Adaçayının Latince adının ilk kelimesi olan ‘salvia’ korumak, korunmak ve muhafaza etmek anlamına gelmektedir. Adaçayının içerdiği salvin, carnosol asidi ve cirsimaritin antibiyotik özelliği olan etkin maddelerdir. Özellikle salvin ve carnosol asidi, bakterilerde RNA-sentezini etkileyerek çoğalmalarını ve rejenerasyonlarını engellemektedir. Adaçayında bulunan önemli bir eterik yağ da içerdiği cineol’dür. Cineol, öksürüğü engelleyici bir maddedir. Kısaca, adaçayı hem doğal bir antibiyotik hem de doğal bir öksürük engelleyicidir.” (Saraçoğlu, 2008a: 47).

Bitkinin modern tıptaki kabul şekli ve farmakolojik özellikleri ile halkın kullanımı arasında bir uyum olduğu görülmektedir.

Karanfil (*Eugenia Caryophyllata*)

Kuru karanfil olarak da adlandırılan bitkinin halk tarafından diş tedavisinde kullanımı ile ilgili uygulamalar şöyledir:

Ağrıyan dişe karanfil konulur (Aktaş Küçükay, 2019: 58).

Karanfil, dişin üzerine konulur. Karanfil yaprağı diş etinin üzerine bırakılır (Aslan, 2018: 37).

Karanfil çiğnenir (Baştürk Soydemir, 1997: 63).

Karanfil yağı ağrıyan dişin çevresine sürülür (Bulut, 2018: 55).

Karanfil ağrıyan dişin üzerine konulursa ağrıyı keser (Dağ, 2019: 90).

Dişe karanfil konulur (Diş, 2019: 85).

Karanfil tohumu diş ağrılarını hafifletir ve uyuşturur. Bir pamuk yardımı ile üzerine bastırılan karanfil yağı diş ağrısına iyi gelir (Gökçe Şentürk, 2019: 78).

Kurutulmuş karanfil ağrıyan diş üzerinde 15-20 dakika bekletilir (Köprüdüz, 2019: 39).

Çocukken dişimiz ağrıdığına annem karanfili iyice ezip toz hâline getirirdi. Sonra bunu dişimizin üzerine yerleştirirdi. Bir süre sonra bu ağrı geçirdi (Özdamar, 2019: 58).

Karanfil yağı dişlerin özellikle diş etlerinin canlı gözükmesini sağlar. Karanfil yağı diş ve diş etlerine bir fırçayla masaj yaparak sürülür (Özgen, 2007: 71).

Karanfil yağı mide ve ağız kokularını giderir. Diş ağrısını azaltır (Özgen, 2007: 72).

Karanfil yağı küçük bir pamuğa damlatılarak ağrıyan dişe konulur. Karanfil yağının olmadığı durumlarda dişe karanfil koymak da aynı tedaviyi sağlar (Özkan, 2019: 24).

Karanfil çiğnenir (Saygı, 2018: 44).

Yörede diş ağrısının giderilmesi için en sık kullanılan yöntem karanfiledir. Karanfil tanesi, dişteki oyuğa yerleştirilir ve ağrıyı kesmesi beklenir (Tuğra, 2019: 25).

Ağrıyan dişe karanfil konulur. Karanfil yağı damlatılır. Ancak karanfil yağı çok güçlü bir yağ olduğundan yağın çürük olmayan dişlere değdirilmemesi gerekmektedir. Aksi halde sağlam dişler bu yağdan zarar görebilir. Karanfil yağı, apseler için pamuk üzerine dökülerek sürülür (Ülger, 2012: 73-74).

Karanfil yağı sürülür. Karanfil çiğnenir. Karanfil dövülür ve dişe konur (Ünal, 2019: 47).

Diş ağrıları için karanfil tohumu ağrıyan yere basılır (Zorluçer, 2018: 109).

Halkın, diş ağrısını tedavi etmede tercih ettiği yöntemlerden biri olan karanfil bitkisinin genellikle diş üzerine ve diş eti çevresine uygulandığı görülmektedir.

Karanfilin bileşimi; uçucu yağ (%15-20), sabit yağ ve tanen taşımaktadır. Uyarıcı, midevi ve antiseptik etkilere sahiptir. Çok tanınmış bir baharat olan karanfil diş hekimliğinde antiseptik ve ağrı kesici olarak kullanılır (Baytop, 1984: 272). Baytop'un bu ifadesi karanfilin içeriğinde anestetik maddeler bulunduğuna işaret etmektedir. Başer, "aynı zamanda karanfilin uçucu yağının önemli bir antimikrobiyal etkiye sahip" olduğunu belirtir (Başer, 2014: 27). Tanker de bir araştırmasında karanfil veya karanfil esansının diş ağrılarında kullanıldığını, öjenol'un hem lokal anestetik hem de antiseptik özelliği olduğunu ifade eder (1989: 246).

Halkın tedavi yönteminde karanfil kullanmasının temel sebebi de bitkinin anestetik maddeler içermesidir. Diş ağrısı geçici de olsa bu yolla dindirilmeye çalışılmaktadır. Halkın tercih ettiği bu tedavi yönteminin bitkinin farmakolojik özellikleriyle uyumu açısından bir karşılığının olduğunu söylemek mümkündür.

Sarımsak (Allium Sativum)

Sarımsak halk arasında tansiyondan kolesterole, saçkırandan kalp hastalıklarına kadar yaygın bir şekilde kullanılan bir bitkidir. İncelenen tezlerde ağız ve diş hastalıklarında da sarımsağın yoğun bir şekilde kullanıldığı dikkati çeker:

Ağrıyan dişe sarımsak konulur (Aktaş Küçükay, 2019: 58).

Sarımsak soyulup biraz suyu çıkarılıp ağrıyan dişe bastırılır ya da diş etine sürülür. Ağrı geçinceye kadar bu işlem uygulanmalıdır. Çok geçmeden ağrı kesilir (Ashırkhanova, 2019: 119).

Önce tuzlu su ile bir süre gargara yapılır. Ağrı geçmezse üzerine sarımsak bırakılır (Aslan, 2018: 36).

Ağrıyan dişin kenarına ufak bir sarımsak konur (Baştürk Soydemir, 1997: 63).

Sarımsak dövülür ve dişin arasına konur (Bulut, 2018: 54).

Sarımsak ezilir önce suyu içilir sonra bir diş sarımsakta ağrıyan yere konur (Dağ, 2019: 89).

Dişe sarımsak konulur (Diş, 2019: 85).

Ağrıyan diş üzerine sarımsak ezilerek konulur (Eprem, 2019: 84).

Tuzla sarımsak dövülür, macun haline getirilir. Ağrıyan dişin üzerine koyulur (Gökçe Şentürk, 2019: 78).

Antibiyotik özelliği bulunan sarımsak ezilerek ağrıyan dişin üzerine konur (Gökçe Şentürk, 2019: 78).

Ağrıyan dişin üzerine sarımsak konur (Kurum, 2008: 34).

Diş ağrısını almak için sarımsak tuzla dövülür. Pamukla ağrıyan dişin üzerine koyulur (Özgen, 2007: 71).

Bir cini (bir diş) sarımsak alınıp ağrıyan dişin üzerinde iyice çiğnenir (Saygı, 2018: 44).

Dişin arasına bir diş sarımsak konur (Sinoğlu, 2017: 136).

Ağrının giderilmesi için sarımsak da kullanılmaktadır (Tuğra, 2019: 26).

Sarımsak bastırılır (Ünal, 2019: 46).

Diş ağrısını gidermek için bir diş sarımsak ikiye ayrılır ve nabız atan yere konur (Zorluer, 2018: 109).

“Sarımsak başında hususi kokulu bir uçucu yağ, şekerler fermentler ve vitaminler (A, B, C ve P) tespit edilmiştir. Uçucu yağ içinde kükürtlü bir bileşik olan ‘aliin’ bulunur. Bu bileşik su ve ferment (allinaz) karşısında parçalanarak drogun tesirli maddesi olarak kabul edilen ‘allicin’ verir.” (Baytop, 1963: 430)

Taş Devri’nden beri kullanılan ve bilinen bir tıbbi bitki olan; acı lezzetiyle iştah açtığı, içerdiği “allicin” maddesiyle mikropları öldürdüğü bilimsel olarak ispat edilmiştir (Asımgil, 1993: 230-232). Bu sebeple sarımsağa halk tababetinde de sıkça başvurulması onun medikal alanda oldukça fazla kullanımı ile örtüşmektedir.

Soğan (Allium Cepa)

Soğan çok eski devirlerden beri tanınan ve kullanılan bir bitkidir. Yapılan üç çalışmada diş tedavisiyle ilgili olarak halkın şu uygulamalarına yer verilmiştir:

Soyulmuş soğan ağrıyan dişin karşısındaki dişe ya da diş etine bastırılırsa ağrıyı keser (Ashırkhanova, 2019: 120).

Soğan ve buğday çimeni ezilerek yumuşak hale getirilir ve dişin üzerine konulur (Bulut, 2018: 54).

Bir soğan sıcak kül içinde pişirilir. Üzerine veya dişe katran sürülerek dişin o kısmına konur (Çevik, 2008: 60-61).

Bileşiminde uçucu ve sabit yağ ve şekerler, fermentler ve amino asitler vardır (Yalçın, 1984: 596). Soğanın idrar arttırıcı, müshil, kan şekerini düşürücü, hazmettirici, yara iyi edici, tansiyon düşürücü, kalp kuvvetlendirici, bağırsak hareketlerini arttırıcı vb. birçok ve değişik etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle eski devirlerden beri gıda ve ilaç olarak geniş bir kullanım alanına sahiptir. Antibakteriyel etkisinden istifade ederek salgın hastalıklarla mücadele etmek için de soğanın kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca antibakteriyel özelliğinden dolayı ağızdaki mikropların çoğalmasını önlemek için de soğan kullanılmıştır (Baytop, 1984: 370). Diğer taraftan Tanker de soğanın içerdiği kükürtlü organik bileşiklerden “metilalliin” nedeniyle bakteriostatik etki gösterdiğini, bunun da ağızdaki mikropları öldürdüğünü belirtir (Tanker, 1989: 248).

Bilimsel açıdan biyokimyasal olarak soğanın ispatlanan medikal faydaları ile halk tarafından tedavi amacıyla kullanılması arasında bir uyumluluk olduğu söylenebilir.

Hindiba (Cichorium intybus)

Sadece bir çalışmada bu bitkinin diş tedavisinde kullanımına rastlanılmıştır:

Şiddetli diş ağrılarında mavi hindiba bitkisinin mavi çiçeği çiğnenip suyu yutulur. Veya çiçeği kaynatılıp ağız çalkalanır (Ashırkhanova, 2019: 120).

Bitkinin bileşeninde inulin, şeker ve glikozit bünyesinde bir acı madde (intybin), yapraklarında inulin, şekerler ve kolin bulunmuştur. İnfüzyon hâlinde idrar söktürücü, yatıştırıcı (Baytop, 1963: 414) etkisi olan hindibanın diş tedavisinde kullanımının sadece yatıştırıcı etkisinden dolayı tercih edildiği düşünülmektedir.

Kenevir Tohumu (Semen Canabis)

Halk arasında kendir tohumu, kedene, çetene, kentir, kendirik, türcan gibi adlarla anılan (Demirhan Erdemir, 2007: 302) bu bitkinin ağız ve diş bakımı için kullanımına sadece bir çalışmada rastlanılmıştır:

Sonbaharda olgunlaşan kenevir tohumunun bir çorba kaşığı bir bardak suda kaynatılıp demlenir. Düzenli olarak her yemekten sonra ağız çalkalanırsa, üç gün içerisinde güzel sonuçlar alınır (Ashırkhanova, 2019: 120).

Kenevir tohumunda %30 sabit yağ, %20 protein, biraz cholin ve gonellin bulunur. İdrar söktürücü (Demirhan Erdemir, 2007: 302-303) özelliği olan bitkinin diş tedavisinde kullanımının ilmî bir karşılığı bulunmamaktadır.

Üzerlik Otu (Peganum Harmala)

İlezik, nazar otu, üzellik, üzerik, yabancı sedef otu (Baytop, 2007: 273) gibi adları da olan bitkinin kullanımıyla ilgili olarak bir çalışmada şu uygulamaya yer verilmiştir:

Üzerlik otu sigara gibi içilir (Ashırkhanova, 2019: 120).

“Üzerlik tohumu; saman nezlesi, alerjik astım, alerjiye bağlı hapsirme ve genel astıma karşı oldukça etkilidir. Ona bu çok yönlü gücü veren içerdiği vasicinone maddesidir. Vasicinone aynı zamanda hem bronş genişletici (bronchodilator) hem de solunum uyarıcıdır (respirastimulant). Vasicinone maddesi bütün bunlarla da kalmayıp aynı zamanda protein alerjisine karşı da (antianaphylactic) etkilidir.” (Saraçoğlu, 2008a: 211). Bitkinin bu bilimsel etkileri ile halkın kullanımı arasında bir uyum bulunmamaktadır.

Sumak (Rhus Coriaria)

Sumakla yapılan halk hekimliği uygulamaları şunlardır:

Diş eti kanamalarını durdurmak için sumak suyu ile gargara yapılır (Aslan, 2018: 36).

Sumak ile tuz kaynatılıp ağızda çalkalanır (Aslan, 2018: 36).

Diş ağrısının geçmesi için tuzlu suyla ya da sumak suyuyla gargara yapılır (Koksun Ölmez, 2019: 38).

“Bitkinin içeriğinde tanen, şeker, mum, flavon glikozitleri, sitrik, malik ve tartarik asitler bulunmaktadır. İçindeki ‘tanen’ sebebiyle kabız yapıcı ve hafif antiseptik yani mikrop öldürücü etkiye sahiptir. Bu nedenle ağız ve boğazın mikrobik hastalıklarında suyla kaynatılıp gargara yapılabilir.” (Asımgil, 1993: 247). Bilimin ortaya koyduğu sonuçla halkın uygulamaları arasında uyum olduğu görülmektedir.

Limon (Citrus Limonum)

Bu meyvenin halk hekimliğinde kullanımıyla ilgili olarak tespit edilen uygulamalar şunlardır:

Limon suyu gibi ekşilerle gargara uygulaması yapılır (Aslan, 2018: 36).

Limon kabuğunun iç ve dış tarafı dişle sürtülür (Aslan, 2018: 37).

Dişe limon konulur (Diş, 2019: 85).

Diş ağrırken limon ile şeker şerbet gibi kaynatılıp ılıyınca ağızda gargara yapılır (Epren, 2019: 84).

Ağrıyan diş limon damlatılır (Saygı, 2018: 44).

“Limon kabuğunda bir uçucu yağ (d-limonen, phellandren, l-pinen, camphen, cadinen, linalol, geraniol, terpineol, citronellal v taşır) ve hesperidin isimli bir glikozit, pulpa kısmında şeker, C vitamini, müsilaj, malik ve sitrik asitler ile bunların tuzları (K ve Ca) bulunmaktadır.” (Baytop, 1963: 242). Limon suyunda ise “sitrik asit, şekerler, pektin ve C vitamini” (Asımgil, 1993: 182) bulunmaktadır.

Limon içerdiği pektin sebebiyle ishalde düzelleme sağlayabilir, ağız kokularını giderir. Antiseptik (mikrop öldürücü) etkili olduğundan gargara yapılarak iltihapları öldürmede etkilidir. Limon suyu ve kabuğunda bulunan C vitamini kemikleri, bağ dokularını, damarları ve diş etlerini kuvvetlendirir (Asımgil, 1993: 182). Limonun bilinen etkileri ile halk hekimliği uygulamalarının uyduğu söylenebilir.

Zencefil (*Rhizoma Zingiberis*)

Halk tarafından hem baharat hem de bitkisel ilaç olarak kullanılmaktadır. Yapılan iki tez çalışmasında diş tedavisinde zencefil kullanımına rastlanmıştır. Yapılan uygulamalar şunlardır:

Zencefil diş arasına bırakılır (Aslan, 2018: 37).

Dişe zencefil tozu konulur (Diş, 2019: 84).

Zencefil kökünün bileşiminde bazı önemli maddeler bulunur. Taze zencefilde %80 su, %2-3 protein, %1 yağ, %12 nişasta, %1-2 mineraller (kalsiyum, fosfor ve demir), bazı B vitaminleri (thiamine, riboflavin ve niacin) ve C vitamini bulunur. Kuru zencefilde ise su oranı %10'dur. Soğuk algınlığında, öksürükte, midevi olarak kuvvet verici, kusma ve bulantıyı giderici amaçlarla kullanılır (Demirhan Erdemir, 2007: 494-496). Ayrıca sinir uçlarındaki çeşitli uyarı alabilen özelleşmiş hücrelere etki ederek ağrı kesici özelliği olduğu belirtilen zencefilin, doğrudan ağrıyı kesici ve ağrıya neden olan iltihaplanmaları hafiflettiği gözlemlenmiştir (<https://www.medicalpark.com.tr/zencefilin-faydaları/hg-1701>). Diş ağrısını dindirmek ya da hafifletmek için halk hekimliğinde zencefil kullanılmasının bilimsel verilerle örtüştüğü söylenebilir.

Kekik (*Thymus Piperella*)

Halk hekimliğinde yaygın olarak kullanılan bitkilerden biri olan kekik, diş tedavisi ile ilgili uygulamalarda da sıkça görülmektedir:

Kekik yağı diş etlerine sürülür (Aslan, 2018: 37).

Diş ağrısına eşşek kekiği ağrıyan yere konularak bir müddet bekletilirse iyi gelir (Çetinel, 2019: 82).

Kekik yağı pamuğa damlatılıp ağrıyan yere basılarak kullanılmaktadır (Çevik, 2008: 61).

Tuzlu su ve kekik karıştırılarak günde bir defa gargara yapılır (Köprüdüz, 2019: 39).

Ağrıyan dişin üzerine kekik konur (Kurum, 2008: 35).

Diş eti hastalıklarının tedavisinde kekik yağı kullanılmaktadır (Özgen, 2007: 71).

Kekik suyu kaynatıp pamukla ağırlı bölgeye baskı yapmak da diş ağrısı tedavisinde kullanılan yöntemlerdendir (Tuğra, 2019: 26).

Dişin ağrıyan yerine az miktarda pamukla birlikte kekik yağı konur (Ülger, 2012: 73-74).

Kekik suyu ağızda tutulursa geçer (Ülger, 2012: 73).

Kekik yağı ile ağız çalkalanır (Ünal, 2019: 47).

“Kekiğin bileşiminde uçucu yağ (%0,5- 3,5), acı madde ve tanen taşımaktadır. Uçucu yağ içinde timol (%20- 50) ve karvakrol bulunur. Midevi, yatıştırıcı, antiseptik, kurt düşürücü ve kan dolaşımını uyarıcı etkileri vardır.” (Baytop, 1984: 282) Kekik yağında ise timol ve karvakrol bulunmaktadır. Dâhilen safra artırıcı ve kurt düşürücü, haricen ise antiseptik olarak kullanılır (Baytop, 1984: 282).

“Kekik, sahip olduğu antiseptik özelliği ve hoş kokusundan dolayı diş hastalıklarında kullanılan bir bitkidir. Yine antiseptik olarak sarımsakla yapılan lapalar ve sarımsaklı su ise apse ile iltihaplı yaralarda tedavi edici özellik gösterir.” (Hoppe s.15'ten aktaran Kurum, 2008: 35). Kekik ve kekik yağının yatıştırıcı ve antiseptik etkilerinin halk hekimliğindeki tercihi ile medikal alandaki kullanımını uyum göstermektedir.

Ceviz Yaprağı (Folium Juglandis)

Ceviz yaprağının halk hekimliği ile ilgili kullanımına bir çalışmada rastlanmıştır:

Ceviz yaprağını iki veya üç defa kaynatarak bu suyla haftada iki kere ağız gargarası yapılır, ağız çalkalanır (Aslan, 2018: 37).

Ceviz yaprağının bileşiminde tanen, uçucu yağ ve acı lezzetli bir boyar madde (juglon) vardır. Bu maddenin redüklenmiş türevi taze yapraklarda glikozit hâlinde bulunur. Ceviz yaprağı çok kullanılan bir halk ilacıdır. İştah açıcı, kabız, kan şekerini düşürücü, kuvvet verici etkileri vardır (Baytop, 1984: 195). Haricen ceviz yaprağı ve cevizin yeşil kabuklarının suyu antiseptik olarak kullanılır. Bu su ile banyo yapılması sivilcelere iyi gelirken gargara yapmak da boğaz anjinine iyi gelir (Asımgil, 1993: 60). Ceviz yaprağının bilinen etkileri, halk hekimliğindeki diş tedavisiyle doğrudan ilgili olmasa da yaprağın antiseptik özelliği ve suyuyla gargara yapılması ağız ve diş eti yaralarında hastayı rahatlatmak suretiyle fayda sağlamaktadır.

Afyon (Opium)

Rastgele kullanımı yasak olan bu maddenin halk hekimliğinde kullanımı bir çalışmada tespit edilmiştir:

Afyon bitkisi (kozalağı) yeşil iken çizilir. Çıkan sütünden mercimek tanesi kadar bir miktar ağrıyan diş etine sürülür. (Baştürk Soydemir, 1997: 63)

Afyon, haşhaş meyvelerinin özel bıçaklarla çizilmesiyle akan, süte benzer sıvının güneşte katılaşmış ve esmerleşmiş şeklindedir. Bileşiminde morfin, kodein, tebain, papaverin narkotin gibi maddeler vardır. Tıpta ağrı ve sancıları dindirici ve ishal kesici olarak kullanılır (Yalçın, 1984: 546). Bu drogun tedavi etme ve zehirlenme miktarları arasındaki mesafe çok dar olduğundan ancak hekim nezaretinde ve tavsiyelerine göre kullanılmalıdır (Baytop, 1984: 246). Çok eski dönemlerden beri ağrı kesici olarak kullanılan afyon, ev ilaçlarında kullanılmamalı; Baytop'un da ifade ettiği gibi kullanımı doktor kontrolünde olmalıdır. Halkın diş ağrılarındaki tercihiyle afyonun medikal özelliklerinin uyduğunu da söylemek mümkündür.

Nane (Mentha Piperita)

Türk mutfağının vazgeçilmezlerinden olan nanenin incelenen halk hekimliği çalışmalarında diş ağrısının dindirilmesi ve ağız kokusunun giderilmesi amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir:

Ocaklı kişi beş ya da altı tane nane yaprağını, kaynar suya atar ve üzerini sıkıca kapatır. On dakika beklettikten sonra, ağrısı olan hastaya içerir (Baysan, 2016: 166).

Diş ağrısı çeken kişi taze nane çiğnerse ağrısı kesilir (Saygı, 2018: 44).

“Nane yapraklarında tanen, reçine, şekerler, acı madde ve uçucu yağ vardır. Uçucu yağda ise nane nin etkili maddeleri olan mentol, cadinen, pinenler ve cineol mevcuttur.” (Asımgil, 1993: 202). Gürbüz, nane çayı ile ağızda gargara yapılırsa bunun diş ağrısını dindireceğini ifade eder (1982: 264). Nane nin yaprakları çiğnendiği zaman ağız kokularını giderir. Nane esansının mikropları öldürücü etkisi de bilinmektedir (Asımgil, 1993: 203). Buna göre nane nin halk hekimliğinde kullanımı ile tıbbi etkileri arasında paralellik vardır.

Kuşburnu (Rosa Canina)

Gülburnu, gülelması, itburnu gibi adlarla da bilinen bu bitkinin çayı, reçeli ve serbetiyle Türk mutfağında önemli bir yere sahip olup halk tarafından diş tedavisinde maksadıyla da kullanıldığı tespit edilmiştir:

Diş eti kanamalarında kuşburnu yağı cilde masaj yaparak uygulanır. Kanın durmasını sağlayacağı gibi diş etini tedavi ederek kanamanın olmasını engeller (Bozyiğit, 2011: 48-49).

Kuşburnu suyu içilir (Diş, 2019: 85).

Kuşburnunun bileşiminde şekerler, organik asitler, tanen ve başta C vitamini olmak üzere A ve B vitaminleri de bulunmaktadır (Baytop, 1984: 239). Kabızlığı önleyici, idrar söktürücü olduğu (Gürbüz, 1982: 243); içerdiği bol vitaminlerden dolayı vücudun genel direncini artırarak grip, nezle gibi hastalıklara iyi geldiği (Asımgil, 1993: 176) tıbbi açıdan desteklenen kuşburnunun diş etlerinin güçlendirilmesi ve ağız yaralanmalarında tercih edilmesiyle halk hekimliği uygulamaları arasında uyum bulunmaktadır.

Ihlamur (Tilia)

Ihlamurun soğuk algınlıklarında halk tarafından çok yaygın olarak kullanıldığı malumdur. Bu bitkiyi halkın diş ağrısını dindirmek için de kullandığı tespit edilmiştir:

Ihlamur ile ağız gargara yapılır (Bulut, 2018: 54).

Ağrıyan dişin acısını dindirmek için, bir miktar ihlamur kaynayan suya atılır ve 20 dakika kadar demlenmesi beklenir. Ihlamur demlendikten sonra tekrar kaynatılarak ısıtılır. Daha sonra ağız yakacak şekilde iki su bardağı miktarda gargara yapılır. Bu uygulama aynı zamanda diş etinde iltihap varsa onu da kurutur (Kurum, 2008: 34-35).

Ihlamurun yapraklarında tiliacin isimli bir glikozit, çiçeklerde ise tanen, müsilaç, şeker ve az miktarda bir uçucu yağ tespit edilmiştir. Uçucu yağ içinde farnesol (sesquiterpenik bir alkol) vardır (Baytop, 1963: 264). Ihlamur ağacının kabuğundan elde edilen merhem iltihaplara ve yaralara iyi gelir (Gürbüz, 1982: 180). Taşıdığı müsilaç ve uçucu yağdan ileri gelen idrar artırıcı, terletici, yatıştırıcı, uyutucu ve göğüs yumuşatıcı etkileri bulunmakta (Baytop, 1984: 258), grip ve soğuk algınlığının en etkili tedavilerinden biri olduğu (Asımgil, 1993: 124) kabul edilmektedir. Sedatif ve uyutucu etkileri göz önüne alındığında halk hekimliği uygulamalarıyla örtüşüğünü söylemek mümkündür.

Ebegümeçi (Malva Sylvestris)

Halk arasında ebegümeçi de denilen bitkinin halk hekimliğinde diş tedavisinde kullanımıyla ilgili tespit edilen uygulamalar şunlardır:

Ebegümeçi kaynatılıp dişin üzerinde bekletilir (Bulut, 2018: 54).

Dişe ebemeç (ebegümeçi) konur (Çetinel, 2019: 82).

Ebe gümeçi kaynatılır ve suyu ile gargara yapılır (Dağ, 2019: 90).

Ebegümece sıcak suda kaynatılır. Dişe konulur ve birkaç saat bekletilir (Diş, 2019: 85).

Ebegümece içinde müsilaj, malvin adlı anthocyan madde tanen ve glikoz bulunmaktadır (Asımgil, 1993: 90). Saraçoğlu ebegümece gargarasının faranjit, bademcik iltihaplanması ve sağlıklı diş etlerinin oluşumuna karşı etkili olduğunu, ağız ve diş temizliğine de iyi geldiğini ifade etmektedir (2008a: 51). Ebegümece ağrı kesici ve antiseptik özellikleri göz önüne alındığında halk hekimliğindeki kullanımıyla bir uyum olduğu söylenebilir.

Çam (Pinus)

Tomurcuğu, palamutu, kozalağı, filizleri ve çırası ilaç yapımında kullanılan (Yalçın, 1984: 529) çam ağacının diş tedavisinde kullanımına yönelik tespit edilen halk hekimliği uygulamaları şunlardır:

Çam püsesi konur (Çetinel, 2019: 82).

Diş ağrısının giderilmesi için faydalanan bazı bitkiler de mevcuttur. Örneğin sirke ile çam ağacının kabuğu kaynatılarak gargara yapıldığında diş ağrısını büyük oranda dindirmektedir (Tuğra, 2019: 26).

Değişik türleri olan çamdan “çam terementisi, katranı, sakızı tomurcuğu, fıstığı, kabuğu” gibi çok değişik ürünler elde edilmektedir. Çam katranında fenol türevleri ve reçine asidi, çamsakızında kolofan ve reçine asidi, çam tomurcuğunda uçucu yağ ve reçineli maddeler, çam fıstığında sabit yağ, protein ve selüloz, çam kabuğunda ise tanen bulunmaktadır (Asımgil, 1993: 66-67). Bunlardan çam kabuğu deri endüstrisinde ve tedavide kabız olarak kullanılmaktadır (Demirhan Erdemir, 2007: 182). Eldeki verilerle halk hekimliği uygulaması uyum göstermemektedir.

Kahve (Coffea Arabica, Coffea Liberica)

Keyif verici bir içecek olarak bütün dünyada yaygın bir şekilde tüketilen kahvenin ağrıyan dişin ağrısını dindirmek ya da azaltmak için halk hekimliğinde de kullanıldığı tespit edilmiştir:

Kahve diş arasına bırakılır (Aslan, 2018: 36-37).

Ağrıyan dişin üzerine kuru kahve konur (Dağ, 2019: 90).

Kahvenin bileşimi tanen, uçucu yağ (%0,15), sabit yağ (%15), şekerler ve kafein (%0,6-2,5) içermektedir. Drogun etkili maddesi kafeindir. Baş ağrılarını azaltıcı, kalbi kuvvetlendirici, hazmettirici ve alkaloit zehirlenmelerinde panzehir olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1984: 266-267). Ağrıyı azaltması ve kişiyi rahatlatması yönüyle halkın uygulamaları uyusmaktadır.

Zeytin (Olea Europaea)

Gerek yağı gerek meyvesiyle sofraların vazgeçilmezi olan zeytin, diş tedavilerinde de halkın başvurduğu önemli bir bitkidir. Halk hekimliği çalışmalarından elde edilen uygulamalar ise şunlardır:

Taze zeytin yaprağı çiğnenir (Dağ, 2019: 90).

Dişe zeytin konulur (Diş, 2019: 84).

Diş çürüklüğü olan kişinin çürük dişinin üzerine zeytin çekirdeği konulursa ağrısı durur (Eprem, 2019: 84).

Ağrıyan dişe zeytinyağı ile pansuman yapmak diş ağrılarını iyi gelir (Gökçe Şentürk, 2019: 78).

Özellikle siyah zeytin çekirdeğinden çıkarılıp ağrıyan yere koyulursa ağrıyı alır (Gökçe Şentürk, 2019: 78).

Çağ kaşığı ile ağrıyan dişe zeytinyağı damlatılır (Köprüdüz, 2019: 39).

İki dişin arasında zeytin ezilir (Sinoğlu, 2017: 136).

Zeytinyağı ve limon suyu karışımı da eklenmektedir (Tuğra, 2019: 26).

Ağrıyan dişe zeytin küspesi (yağı alınmış zeytin kabuğu) konulursa ağrıyı keser (Ülger, 2012: 73).

Zeytini çiğneyip ağrıyan dişin üzerinde tutarsak ağrısını alır (Ünal, 2019: 46).

Dişte ağrı olan yere zeytin konur (Zorluer, 2018: 109).

Zeytinin yaprakları ve gövde kabuklarında tanen, reçine, uçucu yağ ve organik asitler bulunur. Zeytinyağında ise A ve E vitaminleri, fitosterol oleik asit, linoleik asit, palmitik ve stearik asidin gliseridleri vardır (Asimgil, 1993: 289). Zeytinyağı safrayı artırır, karaciğeri çalıştırır ve ağrıları keser. Sarılıkta faydalıdır. Eczacılıkta bazı ilaçların yapımında kullanılır (Yalçın, 1984: 610). Merhem, sabun ve gliserin sanayinin başlıca hammaddesidir (Baytop, 1963: 316). Zeytin yaprağı çiğnemek ağız yaralarına iyi gelir. Zeytin yaprağı kaynatıp suyu ile gargara yapmak diş etlerini kuvvetlendirir ve diş ağrılarını giderir (Salih, 2008: 105). Ortaya konan bu veriler, halkın diş tedavisi uygulamalarında zeytin ve zeytinden elde edilen ürünleri kullanmasını destekler niteliktedir.

Çay (Thea Sinensis, Camelia Sinensis)

Çay Türk toplumunda yemeğine katık, sohbetine cila olarak özel bir yeri vardır. Halk ağrıyan dişine de çay koyarak ağrısını dindirmeye çalışmıştır. İlgili çalışmadaki uygulama şudur:

Dişe çay otu konulur (Diş, 2019: 85).

Çayın bileşeninde kafein, tanen, enzimler ve uçucu yağ bulunmaktadır. Tohumlarında sabit yağ ve saponinler vardır. Mideyi, kuvvet verici, idrar arttırıcı ve kabız etkilere sahiptir. Taşdığı tanenden dolayı alkaloit zehirlenmelerinde panzehir olarak kullanılır. Kafein elde edilmesinde bir hammaddedir (Demirhan Erdemir, 2007: 186). Çay otunun farmakolojik özelliği ile halk tarafından tedavi amacıyla tercih edilmesi arasında uyumluluk görülmektedir.

Çörek Otu (Nigella Sativa)

Çörek otu hamur işlerine çeşni vermek için mutfaklardan eksik edilmeyen bir bitkidir. Bir çalışmada diş tedavisi için çörek otu kullanımına rastlanmıştır:

Dişe çörek otu konulur (Diş, 2019: 85).

“Çörek otu tohumlarında uçucu ve sabit yağ, tanen, şekerler, glikozit bünyeli bir saponin olan melanthin ve alkaloitler bulunmaktadır.” (Baytop, 1963: 138). Yalçın, çörek otunun faydalarını şu şekilde sıralamıştır: “İştah açar. Vücuda kuvvet ve dinçlik verir. Hazmı kolaylaştırır. Mide ve bağırsak gazlarını söker. (Çörek otu yağı) koklanacak olursa baş ağrısını keser...” (1984: 533). Ağrı kesici yönüyle halkın kullanımı arasında bir uyum olduğu söylenebilir.

Misvak (Salvadora Persica)

Misvak Arapçada diş fırçası ve kürdan anlamına gelir (Demirhan Erdemir, 2007: 368). İslam dininin temizliğe verdiği önemin güzel bir numunesi olan misvak hem peygamber sünneti olduğu hem de diş temizliği için kullanılmaktadır. Hâl böyle olunca halk hekimliği uygulamaları arasında misvak da yerini almıştır:

Diş ağrısı çekmemek için özellikle hacca veya umreye giden kimselerden misvak getirmeleri istenir (Eprem, 2019: 84).

Ağız ve diş sağlığı için günlük misvak kullanılır (Zorluer, 2018: 109).

Misvakta bulunan bileşiklerin antiseptik ve temizleyici özelliği etkili olmaktadır. Misvak bitkisinin yaprakları kuvvet verici, ateş düşürücü ve yatıştırıcı, meyveleri ise gaz söktürücü ve idrar arttırıcı olarak kullanılır (Baytop, 1984: 333). Antiseptik ve temizleyici etkisi ile halkın ağız ve diş sağlığı bakımından kullanımı arasında doğrudan bir ilişki olduğu aşikârdır.

Tarçın (Cinnamomum)

Tıp literatüründe Çin ve Seylan diye iki türü bilinen tarçının diş tedavisi için halk hekimliğinde kullanımına bir çalışmada rastlanmıştır:

Dişe tarçın kökü konulur (Diş, 2019: 85).

Tarçının içinde eterik yağ, nişasta, reçine, tarin ve tarçın aldehidi bulunur (Asımgil, 1993: 259). Tarçın kabuğunun bileşiminde bulunan uçucu yağ, kas ve sindirim kanalı hareketlerini uyarıcı bir etkiye sahiptir. Bu drog halk arasında olduğu kadar, bugünkü tıpta da kabız, gaz söktürücü ve antiseptik amaçlar için kullanılır (Demirhan Erdemir, 2007: 479). Antiseptik etkisi göz önüne alındığında ağız gargarası olarak tercih edilebilir.

Karabiber (Piper Nigrum)

Karabiber baharat olarak tüketilen önemli bir gıda maddesidir. Halk hekimliğine yönelik yapılan bir çalışmada diş ağrısını dindirmek için karabiber kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tane karabiber ağrıyan dişin üzerine koyulduğunda ağrı durur (Gökçe Şentürk, 2019: 79).

Karabiberin içinde nişasta, uçucu yağ ve acı tadını veren piperin isimli madde vardır. İştah açıcı, sindirimi kolaylaştırıcı ve bağırsak gazlarını giderici etkiye sahiptir. Haricen ağrılı kasları ovma için kullanılır (Asımgil, 1993: 139). Buna göre karabiberin bilinen etkileriyle halkın kullanımı arasında bir uyum olduğunu söylemek mümkün değildir.

İncir (Ficus Carica)

Halk arasında “yemiş” olarak da adlandırılan incirin özellikle sütünün halk hekimliği uygulamalarında kullanıldığı tespit edilmiştir:

İncir yaprağı kaynatılıp gargara yapılır (Aslan, 2018: 36).

Diş ağrısını gidermek için, incir ağacının gövdesi çizilir ve ağacın gövdesinden akan süt (beyaz sıvı) ağrıyan dişin üzerine akıtılır (Kurum, 2008: 34-35).

Ağrıyan dişe incir dalının sütü damlatılır (Saygı, 2018: 44).

İncirin sütü, pamuğa sürülür ve dişe konulur. On beş, yirmi dakika kadar bekletilir (Ünal, 2019: 47).

İncirin bileşeni şeker, organik asitler, sabit yağ ve (A, B, C) vitaminleri içermektedir (Baytop, 1963: 110). İncir meyvelerinden hazırlanan infüzyon veya şurup bilhassa çocuklarda tehlikesizce kullanılabilen bir müshildir. İncir sütü haricen siğillere karşı etkilidir. Siğil üzerine her gün taze süt sürülür ise siğil zamanla kaybolur. Taze yaprak lapa hâlinde haricen çibanların olgunlaştırılması ve delinmesi için kullanılır (Baytop, 1984: 261). İncir ağacının gövdesi çizilerek elde edilen süt, ağrıyan diş üzerine konursa etkili olur (Giray 1973: 175). Buna göre halk hekimliği uygulamaları incirin farmakolojik özellikleri ile uyumluluk göstermektedir.

Çilek (*Fragaria Vesca*)

Önemli bir yaz meyvesi olan çileğin halk hekimliğinde de kullanıldığı tespit edilmiştir.

Çilek ezilip karbonatla karıştırılarak pamukla dişler ovulduğunda dişleri beyazlatır (Özgen, 2007: 71).

Çilek bol miktarda A, B₁, B₂, C ve K vitamini, protein, şeker, meyve asidi, demir, fosfor, sodyum, kalsiyum ve potasyum ihtiva eder. Kansızlığa karşı tesirli bir ilaçtır. Sarılığa ve bağırsak rahatsızlıklarına iyi gelir. Çilek şurubu ateşi düşürür (Gürbüz, 1982: 121). Bitkinin farmakolojik etkileri ile halk uygulaması arasında uyum olduğunu söylemek mümkündür.

Isırgan Tohumu (*Fructus Urticae Piluliferae*)

Isırgan tohumunun halk hekimliğinde diş tedavisi uygulamasına bir çalışmada rastlanmıştır:

Dişte oyuk varsa ve ağrı yapıyorsa çürüyen oyuğa ısırgan tohumu koyulur, ağrıyı geçirir (Saygı, 2018: 44).

Isırganda urticosit isimli glikozid, potasyum ve kalsiyum nitrat, formik asit, C vitamini, demir, klorofil ve yakıcı yaprak tüylerinde bu etkinin nedeni olan asetikolin ile histamin tespit edilmiştir. Isırgan tohumu romatizmal ağrıları dindirici, idrar söktürücü, müshil, ateş düşürücü etkiye sahiptir (Asımgil, 1993: 125). Bitkinin tespit edilen ağrı kesici etkisinin halk hekimliği uygulaması ile uyumlu olduğunu söylemek mümkündür.

Papatya (*Compositae*)

Papatyanın çayı halk arasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Halk hekimliği uygulamalarında da papatyadan faydalandığı bir çalışmada görülmüştür:

Papatya yağı sürülür, suyu gargara yapılır veya kendisi çiğnenirse diş ağrısı geçer (Ülger, 2012: 73).

Papatyanın çiçekleri acı madde, tanen, reçineler, glikozit bünyeli bileşikler ve uçucu yağ ihtiva etmektedir. Bu yağın içinde bazı seskiterpenler, yağ asitleri, asetik ve salisilik asitler ve bunların esterleri, parafin ve rengi veren bir azulen bulunmaktadır (Baytop, 1963: 422). İdrar çoğaltıcı, iştah açıcı, yatıştırıcı, gaz ve safra söktürücü etkileri bulunmaktadır. Haricen infüzyonu gargara hâlinde boğaz iltihapları için, pansuman hâlinde iltihaplı yaralar için, ayrıca ağrı kesici ve yara iyi edici olarak kullanılmaktadır (Baytop, 1984: 349). Papatyanın medikal etkileri ile halk hekimliğindeki uygulama arasında bir uyum olduğu söylenebilir.

Anason (Pimpinella Anisum)

Bitkinin halk tarafından diş tedavisi amacıyla kullanıldığı bir çalışmada tespit edilmiştir.

Anason yaprağı ezilerek çürük olan ya da ağrıyan yere basılır (Zorluer, 2018: 108).

Bileşiminde sabit yağ ve uçucu yağ, uçucu yağ içinde ise etkili madde anethol vardır. Gaz söktürücü, iştah açıcı, uyku verici olarak kullanılır (Demirhan Erdemir, 2007: 132). Aidin Salih de anasonun ağrıları hafiflettiğini, baş ağrısına iyi geldiğini belirtir (2008: 75). Bitkinin medikal etkileriyle halkın kullanımı arasında paralellik olduğu söylenebilir.

Tütün (Nicotiana Tobacum)

Tütünden elde edilen sigara birçok hastalığın anasıdır. Dünyadaki en yaygın kötü alışkanlıklardan birinin sigara tiryakiliği olduğu kabul edilir. Bununla birlikte halk arasında diş ağrısını dindirmek amacıyla tütünün/sigaranın da kullanıldığı tespit edilmiştir:

Dişin etinin ağrı olan bölgesine sigara külü sürülür. Sigara dumanı da ağrının dinmesine faydalı olur (Aslan, 2018: 36).

Sigara dumanı ağızda tutulur (Bulut, 2018: 54).

Sigara külü ağrıyan dişin üzerine konulur (Dağ, 2019: 89).

Dişe sigara tütünü konulur (Diş, 2019: 84).

Diş ağrısını gidermek için tütün dumanı sadece ağza çekilir böylece diş ağrısı uyuşturulur (Epren, 2019: 84).

Sigara dumanı da diş ağrısını azaltır (Köprüdüz, 2019: 39).

Ağrıyan bölgeye tütün koyup bastırmak (Tuğra, 2019: 26).

Tütün çiğnenirse ağrı geçer (Ülger, 2012: 73).

Dişte ağrı, sancı olan yere sigara tütünü basılır (Zorluer, 2018: 109).

Tütün yapraklarında tanen, zambak, nişasta, reçine ve alkolitler bulunmaktadır. En önemli alkolit ise “nikotin”dir. Bunun yanında nikotine benzeyen alkolitler de tütün yaprağından elde edilmiştir (Baytop, 1963: 369). Tütün yaprağından hazırlanan infüzyon (%1) haricen vücut parazitlerine karşı, vücuda sürülmek suretiyle kullanılır (Baytop, 1984: 400). Daha çok vücuda verdiği zararlarıyla bilinen tütünün, içindeki nikotinin geçici uyumsuzluk meydana getirmesinden dolayı halk tarafından ağrıyan diş için kullanıldığı düşünülmektedir.

Pirinç [Oryza Sativa (Rice)]

Pirinç, Türk mutfağının vazgeçilmez bir gıda maddesidir. Halkın bu besini dişi tedavi etmek amacıyla da kullandığı tespit edilmiştir:

Diş ağrısı olan kişinin dişinin üstüne pirinç konulur (Epren, 2019: 84).

Pirinç havanda dövülür, un haline getirilerek elekten geçirildikten sonra dişin kovuğuna konulursa iltihap kesilir (Ülger, 2012: 73).

Bileşeninde nişasta ve vitaminler vardır. Pirinç kabuğundan tabii “phytine” elde edilir. Bu madde gelişmeye yardımcı olur, zihin açıklığı sağlar (Yalçın, 1984: 588-599). Pirincin bilinen etkileri ile halk hekimliği uygulamaları arasında uyum olduğu söylenemez.

2. Halk Hekimliğinde Hayvansal Ürünlerle Yapılan Diş Tedavisi Uygulamaları ve Bilimdeki Yeri

Yumurta

Bütün yaş grubundaki insanların tüketmesi önerilen yumurtanın halk tarafından diş tedavisi amacıyla da kullanıldığı tespit edilmiştir. İlgili uygulamalar şu şekildedir:

Haşlanmış yumurtanın sarısı dişte bekletilir (Bulut, 2018: 54).

Sadeyağla rafadan pişirilen yumurta, ağrıyan diş konur (Çevik, 2008: 61).

Dişe yumurta sarısı veya beyazı sürülür (Diş, 2019: 84).

Protein, doymamış yağ ve mineral kaynağı olan yumurta (Salih, 2008: 66) herkes tarafından tüketilen önemli bir hayvansal gıdadır. Yumurtanın sarısında A, D, E vitaminleri; riboflavin, tiyamin, biyotin, kolin ve pantotenik asit; yumurta akında ise niasin bulunmaktadır (Çelebi ve Karaca, 2006: 258).

Yumurta tüketiminin uzun vadede diş sağlığı için önemli olduğu söylenebilir. Fakat ağrıyan dişin tedavisinde yapılan halk hekimliği uygulamasının bilimsel bir karşılığı tespit edilememiştir.

Bal

Bal arılarının, bitkilerin çiçeklerinden ve diğer canlı kısımlarından salgılanan nektarı toplayıp, bileşimlerini değiştirerek petek gözelerine depo edip olgunlaştırması neticesinde ürettiği doğal bir gıda (Mutlu vd., 2017: 75) olan balın halk hekimliği uygulamalarında diş tedavisi için kullanıldığı tespit edilmiştir:

Bal ile sarımsak dövülür. Katlanması biraz zor olsa da bu karışım çürük olan diş konulur. Önce derin bir ağrı hissedilse de çok kısa bir süre içinde ağrının tamamen ortadan kalktığı görülecektir (Özkan, 2019: 23).

Bal bileşiminde bitki nektarı kaynaklı vitamin, karbonhidrat, aminoasit, organik asit ve fenolik bileşikler, arı kaynaklı enzimler bulunmaktadır. Balın antioksidan, antimikrobiyal ve antikarsinojen etkileri vardır (Mutlu vd., 2017: 81). “Apiterapi” adı verilen arı ürünleriyle yapılan tedavi amaçlı uygulamalar tıp dünyasında da kabul görmektedir (Albayrak ve Albayrak, 2008: 202). Buna göre halk hekimliği uygulaması ile balın bilimsel içeriği arasında uyum olduğu söylenebilir.

Propolis

Bal arılarının bitkilerden özellikle de çiçek ve tomurcuklardan toplanan çeşitli miktarlarda balmumu ve reçine karışımı içeren doğal bir arı ürünü (Doğan ve Hayoğlu, 2012: 39) olan propolisin diş tedavisi amacıyla kullanımına bir çalışmada rastlanmıştır:

Diş ağrıları için arı poliposu (propolis) konur (Zorluer, 2018: 109).

Propolis solüsyonlarının yüksek antibakteriyel etkinliğe sahip olduğu, ağız ve diş hastalıklarına karşı kullanılabileceği, diş çürüklerini önleyebileceği, analjezik ve anesteziik açıdan da faydalı olabileceği, diş eti fibroblastları üzerine kuvvetli antifungal etki gösterdikleri saptanmıştır (Yücel vd., 2014: 44). Propolisin farmakolojik etkileri ile halkın kullanımı arasında tam bir uyum vardır denilebilir.

3. Halk Hekimliğinde Madensel Ürünlerle Yapılan Diş Tedavisi Uygulamaları ve Bilimdeki Yeri

Tuz (Sodii Chloridum)

Tuz, eski dönemlerden beri hem besin hem de halk ilacı olarak kullanılmıştır. Halk hekimliği çalışmalarında diş tedavisi için tuzun yaygın bir şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir:

Diş ağrıdığı zaman ağrıyan yere tuz dökülür (Aktaş Küçükay, 2019: 58).

Kaynatılmış ılık suda bir çay kaşığı tuz eritilip ağız birkaç kez çalkalanır. Tuzlu su ağrıyı ve kanamayı keser. Tuzlu su uygulaması sadece diş ağrısında değil, düzenli olarak her akşam yemekten sonra uygulanırsa diş ağrısına maruz kalınmaz (Ashırkhanova, 2019: 120).

Önce tuzlu su ile bir süre gargara yapılır (Aslan, 2018: 36).

Ağrıyan yere biraz tuz konur (Baştürk Soydemir, 1997: 63).

Diş eti kanamalarını durdurmak için tuzlu suyla gargara yapılır (Bozyiğit, 2011: 48).

Tuzlu su ile ağız gargara yapılır (Bulut, 2018: 54).

Diş etlerinin iltihaplanmalarında tuzlu su ile dişler fırçalanır. Tuzlu su ile gargara yapılır (Çevik, 2008: 61).

Tuzlu su ili gargara yapılır (Dağ, 2019: 90).

Ağız tuzlu su ile çalkalanır (Diş, 2019: 84).

Diş ağrısı olan kişi tuzlu su ile gargara yaparsa ağrısı azalır (Eprem, 2019: 84).

Tuzlu suya Fatiha okunur ve ağızda çalkalanır (Koksun Ölmez, 2019: 38).

Kaya tuzundan bir parça ağrıyan dişin üstünde beş dakika bekletilir (Köprüdüz, 2019: 39).

Diş ağrısını dindirmek için ağrıyan dişe biraz pamukla tuz konur (Özgen, 2007: 71).

Ağrıyan dişe tuz bastırılır (Saygı, 2018: 44).

Tuzlu su ile gargara yapılır (Sinoğlu, 2017: 136).

Tuzlu su ile gargara yapmak diş ağrısı tedavisinde kullanılan yöntemlerdendir (Tuğra, 2019: 26).

Dişlerde ağrı varsa az tuzlu suyla gargara yapılır. Tuzun kendisi ağrıyan dişe basılırsa ağrıyı keser (Ülger, 2012: 73).

Pamuğa biraz tuz konur ve ağrıyan yere uygulanır (Ünal, 2019: 47).

Dişte ağrıyan yere tuz basılır (Zorluer, 2018: 108).

Beyaz billurlar hâlindeki tuz, “sodyum klorür”dür. Tuz, haricen ağrı ve yaralara sürülür, kanı durdurmak için kanayan yere uygulanır. Nezle tedavisinde salgı azaltıcı olarak kullanılan tuz deri hastalıklarının tedavisinde de kullanılır. Tuzun salgı artırıcı, kanamayı durdurucu etkileri modern tıp tarafından da kabul edilmektedir (Demirhan Erdemir, 2007: 483). Tuzun kimyasal etkileri ile halk hekimliği uygulamaları uyusmaktadır.

Karbonat

Genellikle karbonat veya soda olarak bilinen “sodyum bikarbonat”ın diş tedavisinde kullanımı ile ilgili olarak halk hekimliği çalışmalarında şu uygulamalar tespit edilmiştir:

Karbonatlı su ile gargara yapılır (Aslan, 2018: 37).

Diş eti ağrısı için karbonatlı su ile ağızda gargara yapılır (Eprem, 2019: 84).

Ağrıyan dişe yemek sodası (karbonat) basılırsa ağrıyı durdurur (Ülger, 2012: 73).

Ağız ve diş temizliği için karbonat ile gargara yapılır (Zorluer, 2018: 109).

Sodyum bikarbonat, karbonik asit monosodyum tuzu veya sodyum hidrojen karbonat olarak adlandırılır. Sodyum ile karbonik asitin meydana getirdiği asit tuzudur. NaHCO₃ formülüne sahip olup molekül kütlesi 84 g/mol'dür. Kokusuz beyaz renkli granüler kristaller hâlinindedir. Asitler, sodyum bikarbonata etki ederek karbondioksit açığa çıkmasına neden olur. Sodyum bikarbonat eczacılık, yem ve gıda başta olmak üzere pek çok endüstride yoğun olarak kullanılmaktadır (Aslandaş, 2012: 19-20). İçinde asit tuzu bulunduğu için karbonatlı su gargarası diş ağrılarını uyuşturur. Diş eti ve açık diş çürüklerine dezenfektan etkisi yapabilir. Buna göre halk hekimliği uygulamasının bilimsel verilerle uyduğunu söylemek mümkündür.

Sirke

Yaygın olarak elma ve üzümünden üretilmekle birlikte farklı ham maddelerden elde edilen sirke çok eski dönemlerden beri bilinen bir üründür. Halk sirkeyi hem mutfakta hem de sağlık için kullanmıştır. Ağız ve diş sağlığı için sirke ile yapılan halk hekimliği uygulamaları ise şunlardır:

Sirke, limon suyu gibi ekşilerle gargara uygulaması yapılır (Aslan, 2018: 36).

Sirke ile ağız çalkalanır (Diş, 2019: 85).

Sirkeli ya da tuzlu su karışımı ile gargara yapılır (Özkan, 2019: 23).

Sirke ile çam ağacının kabuğu kaynatılarak gargara yapıldığında diş ağrısını büyük oranda dindirmektedir (Tuğra, 2019: 26).

Sirkenin içeriğindeki organik asitler, amino asitler, fenolik ve melanoidinler gibi biyoaktif bileşikler sağlık için yararlı etkilere sahiptir. Sirkedeki bu bileşiklerin antimikrobiyel, antioksidan, antienfeksiyon, kardiyovasküler, antitümör, antidiyabetik, antikarsinojenik etkilerinin olduğu ve çeşitli sağlık uygulamalarında kullanıldığı bildirilmektedir (Yücel Şengün ve Kılıç, 2019: 95). Sirkenin bilinen etkileri ile halk hekimliği uygulamaları uyum göstermektedir.

Kolonya

Birçok çeşidiyle Türk kültüründe vazgeçilmez bir yeri olan kolonyanın, özellikle diş ağrısını dindirmek ya da hafifletmek için halk hekimliğinde yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir:

Dişin ağrı olan bölgesine tuz sürülür, kolonyalı pamuk bırakılır sonra da ağız ılık sumakla gargara yapılır (Aslan, 2018: 36).

Kolonya bir pamuğa dökülerek dişin üstüne bastırılır (Bozyiğit, 2011: 48).

Pamuğun üzerine kolonya dökülüp, dişin üzerine konur (Bulut, 2018: 54).

Dişe kolonya dökülür (Diş, 2019: 85).

Dişe kolonyalı tütün konulur (Diş, 2019: 85).

Ağrıyan dişe kolonya damlatılır (Epem, 2019: 84).

Diş ağrıdığı zaman bir pamuğa kolonya dökülür ve ağrıyan dişin üzerinde bir süre bekletilir (Saygı, 2018: 44).

Rakı kadar etkili olmasa da ağrılı bölgeye kolonyalı pamuk konması da bölgede yaygın kullanılan tedavi yöntemlerinden biridir (Tuğra, 2019: 26).

Ağrıyan dişin üzerine kolonyalı pamuk koyarlardı (Ünal, 2019: 47).

Kolonya, çeşitli doğal (bitkisel ve hayvansal kaynaklar) ve sentetik esansların etanol ya da etanol-su karışımıyla belirli oranlarda damıtılmasıyla üretilir (Topal, 2007: 6). XVIII. yüzyılın başlarında, bir İtalyan tarafından üretilen ve “Köln Suyu” olarak bilinen kolonyanın, hoş koku vermesinin yanı sıra, tarihte tıbbi amaçla da kullanıldığı bilinmektedir (Yeğenoğlu ve Sahne, 2013: 34). Kolonyanın hijyen amaçlı kullanımı da oldukça yaygındır. Kolonyadaki 80° alkol, mikropları öldürücü özelliğe sahiptir (Topal, 2007: 28). Kolonyanın içerdiği alkolün kimyasal özelliği, halk hekimliğindeki kullanımıyla örtüşmektedir. Uygun doz ve usulüne uygun yolla kullanılmaz ise ağız içi yanıklara sebebiyet verebilir.

Rakı

Halk hekimliği çalışmalarında diş tedavisinde rakı kullanımıyla ilgili şu uygulamalara rastlanmıştır:

Ağrı olan dişe bir pamuğa biraz rakı damlatılıp basılır. Orayı uyuşturduğu için ağrıyı hafifletir (Aktaş Küçükay, 2019: 58).

Ağrı yapan dişe rakı bir pamuğa dökülerek dişin üstüne bastırılır (Bozyiğit, 2011: 48).

Rakıyı pamuğa sürüp ağrıyan dişin üstüne koyulursa ağrıyı geçirir (Çetinel, 2019: 82).

Rakı ile gargara yapılır (Diş, 2019: 85).

Dini açıdan günahtır yapılması ama rakı ve pamuk ile ağrıyan dişe tampon yapılırsa ağrısı diner (Köprüdüz, 2019: 39).

Diş ağrısı için pamuğa rakı damlatılıp ağrıyan dişe konur (Özgen, 2007: 71).

Ağrıyan dişe rakı bastırılır (Saygı, 2018: 44).

Dişi ağrıyan kişi bir parça pamuğa rakı dökerek dişinin üzerine koyarsa o ağrıyı alır (Ülger, 2012: 73).

Rakıdan birkaç damla damlatılır (Ünal, 2019: 47).

Diş ağrısına pamuk yardımı ile rakı damlatılır (Zorluer, 2018: 109).

TDK Türkçe Sözlük'te “Üzüm, incir, erik vb. meyvelerin alkolle mayalanarak damıtılmasıyla elde edilen içki” şeklinde tanımlanan rakı, bir başka çalışmada “Yaş veya kuru üzüm şirasının, saccharomyces cerevisiae mayası ile etil alkol fermantasyonuna bırakılması sonucunda elde edilen alkollü mayşenin damıtılması ve damıtığın anason tohumuyla ikinci kez distile edilerek aromatize edilmesiyle üretilen yüksek alkollü bir içki” (Özkandan, 2009: 1) olarak açıklanmıştır. Anason başlığı altında belirtildiği üzere anasonun uyku verici, ağrıları hafifletici etkisi vardır. Alkol de buna eklenince rakı geçici olarak sinirleri yatıştırıcı, insanı rahatlatıcı bir etki gösterir. Halk hekimliğinde diş tedavisinde kullanılmasının sebebi olarak bu durum gösterilebilir.

Petrol Ürünleri

Halk hekimliği uygulamaları arasında zift, benzin, gaz yağı, zirai gübre gibi petrol ürünlerinin de kullanıldığı tespit edilmiştir:

Eğer diş çürükse dişin kovuğuna zift konur. Ancak bu ziftin diğer dişlere bulaşmamasına dikkat etmek gerekmektedir. Aksi takdirde zift diğer dişlerle temas ederse onları çürütebilir (Ülger, 2012: 73).

Pamuğun üzerine benzin dökülüp dişin üzerine konur (Bulut, 2018: 54).

Bir pamuğun üzerine benzin damlatılır ve ağrıyan yere konur (Dağ, 2019: 89).

Dişe benzin sürülür (Diş, 2019: 85).

Pamuğa gaz yağı dökülüp dişin üstüne bastırılır (Sinoğlu, 2017: 136).

Bu tür ürünlerin diş tedavisi için kullanılmasının sakıncalı olduğu belirtilmelidir. Bunlar tedavi etmekten ziyade dişeti, ağız yaralanmalarına ve kanserojen etkiye sebep olabilir.

4. Halk Hekimliğinde Dinsel Yolla Yapılan Diş Tedavisi Uygulamaları

Halk, ağrısını dindirmek için zaman zaman manevi yollara da başvurmuştur. Halk hekimliği çalışmalarında tespit edilen uygulamalardan birkaçı şöyledir.

Ocaklı abdest alır, bıçağı iyice ısıtarak üzerine meşe kömürünü döker ve ağırlı diş karşıdan gösterir. Uygulama esnasında üç İhlâs ve bir Fatıha suresini okur (Baysan, 2016: 166).

Ocaklı kâğıdı kare şeklinde keser ve dokuz bölüme ayırır. Her bir bölmeye sırasıyla Arapça “Be, Tı, Dal, Zel, He, Ayn, Vav, Mim, Ha” harflerini yazar. Başı ya da dişi ağrıyan hastadan, ağrıyan yerine sağ elini koyması istenir. Ocaklı ilk harf olan ‘be’ yi yazılı kâğıdı dua okuyarak çiviye takar. Hastanın ağrısı geçene kadar sırası ile harfler çivilenir. Genelde son harfe gelmeden ağrılar geçer (Baysan, 2016: 166).

Bu uygulamalar halkın manevi dinamikleriyle alakalı olup diş ağrısının yapılan ritüellerle geçeceği cihetinde bireyin motive edilmesiyle ortaya konan bir durum olarak değerlendirilebilir.

5. Halk Hekimliğinde Parpülama Yoluyla Diş Tedavisi Uygulamaları ve Bilimdeki Yeri

Türkler arasında çok eskiden beri yaygın olarak uygulanan tedavi yöntemlerinden biri de dağlamadır. Halk hekimliğinde birbirinden farklı maddeler kullanılarak yapılan bu tedavi şekli (Çavdar, 1989: 88) vücudun değişik yerlerine uygulanmaktadır. İncelenen çalışmalarda diş tedavisi için de bu tedavi yönteminin uygulandığı belirlenmiştir:

Diş üzerine dağlama yöntemi uygulanır (Atahan, 2019: 77).

Çürüdüğü için sancıyan dişin etine ucu ateşte kızdırılmış “çorap şişi” değiştirilir. Kızgın şiş başka bir yere değip orayı yakmasın diye 3-5 cm uzunluğunda bir kamışın içinden geçirilerek değiştirilir. Çürük bölgeye değirildiğinde oradan bir duman çıkar, sonra da diş sancısı kesilir (Baştürk Soydemir, 1997: 63).

Dişe kızgın şiş konulur (Diş, 2019: 85).

Ucu sivri olan demir şiş, ateşte kızdırılır daha sonra çürümüş dişin olduğu yer dağlanarak iltihap kurutulur (Epren, 2019: 84).

Çürük diş ağrıdığı zaman bir şiş kızdırılıp çürük dişin özüne sokup biraz bekletilir, o dişteki sinirler yakılmış olur, yani dişin özü öldürülür ve ağrı geçer (Saygı, 2018: 44).

Dişte çürük varsa ateşte ısıtılan demir ağrıyan yere basılır (Ülger, 2012: 73).

“Dağlama işlemi dağlağı adı verilen bir aletle gerçekleştirilmektedir. Bu alet demir, bakır, gümüş, altın ve şimşirden olmaktadır. En yaygın olarak demirden yapılmış dağlağı kullanılmaktadır. Dağlama işleminin iğne, şiş, ustura, çivi, ağaç ve metal kaşık ile de yapıldığı bilinmektedir. Dağlama bedeninin birçok kısmına uygulanabilmektedir. Baş, boyun, sırt, göğüs, karın, kalça, bacak ve ayaklar hastalıktan dolayı dağlanmaktadır.” (Durmuş, 2012: 114). Dağlama, termik veya mekanik uygulamalar şeklinde yapıldığı gibi kimyasal maddeler kullanılarak da yapılabilir. Bu tedavi şekli ile irritasyon ve koterizasyon meydana

getirerek tedavi edici etki meydana getirmek amaçlanır (Çavdar, 1989: 88). Halk hekimliğinde yer alan bazı uygulamalar geliştirilerek tıpta kullanılmaya başlanmıştır (Durmuş, 2012: 121).

Modern diş hekimliğinde kanal tedavisinde kullanılan son uygulamalar da dağlama metodunu destekler niteliktedir. Bu açıdan bakıldığında halk hekimliğindeki bazı uygulamaların tedavi etme amacının esas itibarıyla modern tıpla çelişmediği söylenebilir. Modern tıpta geliştirilerek uygulanan bu yöntemin, halk arasında rastgele kullanılmasının doğuracağı komplikasyonlar nedeniyle tehlikeli olduğunun bilinerek uygulanması, zorunlu hâllerde dağlamanın ehil insanlar tarafından yapılması gerektiği unutulmamalıdır.

6. Halk Hekimliğindeki Diğer Diş Tedavisi Uygulamaları

Sıcak Havlu

Ağrıyan diş sıcak kompres uygulamasına bir çalışmada rastlanılmıştır:

Sıcak havlu ile ağrıyan diş tarafındaki yanağa masaj yapılır (Bulut, 2018: 54).

Ağrıyan diş bölgesine sıcak kompres uygulaması veya sıcak suyla ağzı çalkalama geçici olarak ağrıyı hafifletebilir. Ancak sıcak uygulama damarlaşmayı artırdığı için o bölgedeki kasları yumuşatır, ağırlı bölgenin sıcak uygulanan kısmı bakteri ve iltihabın fazlalaşmasına neden olur. İltihap arttıkça, basınç ve ağrı da artar. Ağrı ile şişlik de artar.

Buz

Halkın ağrıyan diş buz uyguladığı iki çalışmada tespit edilmiştir:

Dişe buz konulur (Diş, 2019: 85).

Ağza buz alınır ve özellikle ağrı olan bölgeye değmesi sağlanır. Ağzıda uyuşukluk yaparak ağrıyı azalttığı görülecektir (Özkan, 2019: 24).

Ağrıyan diş bölgesine buz uygulaması veya soğuk suyla ağzı çalkalama geçici olarak ağrıyı hafifletebilir. Soğuk kompresin ağrının olduğu bölgedeki damarlaşmayı azaltması ve kasların gerginliğini hafifletmesi cihetiyle ağrıyı ortadan kaldırdığı ve ağırlı bölgedeki şişliği azalttığı kabul edilir.

Aspirin

Her derde deva olarak sıklıkla kullanılan aspirin, halk hekimliği uygulamalarında da yerini almıştır. Bu uygulamalar bahse konu çalışmalarda şu şekilde yer almıştır:

Aspirin toz hale getirilir ve ağrıyan dişin üzerine sürülür (Dağ, 2019: 90).

Ağrıyan dişin üzerine aspirin konur (Köprüdüz, 2019: 39).

Diş ağrısı çekilen yere aspirin gibi şeyler konur (Özgen, 2007: 71).

Ağrıyan dişin üzerinde aspirin çiğnenir (Saygı, 2018: 44).

Ağrıyan diş aspirin konulursa faydası olur (Ülger, 2012: 73).

Aspirinin etken maddesi asetilsalisilik asit'tir. Bu ilaç, steroid olmayan ağrı kesiciler grubuna aittir. Ateş düşürücü, ağrı kesici ve kan sulandırıcı özellikleri vardır. Aspirinin ham maddesi olan salisilik asit ve türevleri söğüt gibi bazı bitkilerin yaprak ve kabuklarında bulunur (www.medikalakademi.com.tr/aspirin). Zaten tıbbi bir ilaç olan aspirinin halk hekimliğinde kullanımı doğrudan ilacın etkisiyle ilişkilidir. Aspirin doğru şekilde uygulanmazsa diş çevresindeki yumuşak doku yanıklarına sebep olur.

Sonuç

İnsanlar çaresiz kaldığında halk hekimliğine başvurmaktadır. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi yoksulluk, ikincisi ise tıbbın yapacak bir şeyinin kalmamasıdır (Alptekin, 2011: 117). Buradaki yoksulluk sadece paranın olmaması değil, aynı zamanda ya doktorun olmaması ya da doktora gitmenin zorluğudur. Bütün bunlar insanı zorlamış, kendi kendini tedavi etme yoluna sevk etmiştir.

Önceleri insanımız çoğunlukla kırsal kesimde yaşamakta; eğitim, ulaşım ve haberleşme güçlüğü çekmekteydi. Günümüzde ulaşım ve haberleşmenin çok gelişmesi, bilgiye çabuk ulaşılması, eğitim seviyesinin yükselmesi gibi sebepler halkı bilinçlendirmiş, halk hekimliğindeki batıl, akıldan uzak bazı uygulamaların terkedilmesine, bazılarının da daha akılcı değerlendirilerek varlığını devam ettirmesine zemin hazırlamıştır.

Halk hekimliğine müracaatın son dönemlerde azaldığı bir gerçektir. Bunun yanı sıra tıbbi ilaçların yan etkisinden çekinilmesi, tıbbın yapabileceği herhangi bir şeyin kalmaması gibi durumlarda yine geleneksel yöntemlere başvurulmaktadır. Fakat burada dikkati dış tedavisine çekmek gerekir. Bahsedildiği gibi diğer hastalıklarda geleneksel tedavi yöntemleri azalmasına rağmen dış tedavisinde ise halk hekimliğine başvurma oranı daha fazladır. Bunun da en büyük sebebi dış çektirmekten korkulması olabilir. Çünkü bazı insanlar son çare olarak dış hekimine gitmektedir.

Halk hekimliğindeki teşhis ve tedavi yöntemleri; ırsava yoluyla, parpılama yoluyla, dinsel yolla, bitki kökenli emlerle, hayvan kökenli emlerle ve maden kökenli emlerle yapılan sağaltmalardır. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre halk hekimliğinde ırsava yoluyla dış tedavisine rastlanmamıştır. Farklı bölgeleri ele alan altı tezde parpılama yolluyla tedavi şekillerinden dağlama yönteminin kullanıldığı görülmüştür. Ağrıyan dışın acısının dinmesi için Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetler okunarak, dualar edilerek dinî yolla iyileştirmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. En çok ve sıklıkla kullanılan yöntem ise bitki kökenli ilaçlarla iyileştirme biçimidir. Özellikle “karanfil, sarımsak ve kekik” kullanımı oldukça fazladır. “Hindiba, üzerlik otu, papatya, çilek” gibi bitkilerin kullanımı ise sadece birer uygulamada görülmüştür. Hayvan kökenli ilaçlarla iyileştirmeye “bal, propolis ve yumurta” ile yapılan uygulamalar örnek teşkil etmektedir. “Tuz, kolonya, alkol, benzin, zift, gaz yağı” gibi maden kökenli maddelerle de dış tedavisi uygulamalarına da rastlanılmaktadır. Özellikle “tuz” kullanımı oldukça yaygındır.

Halk tarafından dış tedavisinde ilaç olarak kullanılan karanfil, sarımsak, kekik, adaçayı, zencefil, anason, tuz gibi maddelerin bilinen etkilerine uygun olarak kullanıldığı söylenebilir. Fakat benzin, zift, gaz yağı, kolonya gibi maddelerin kimyasal yapıları ve bilinen etkileri göz önüne alındığında halkın kullanım amacına hizmet edeceğini şüphyle karşılamaktayız.

Bütün hastalıkların şifa kaynağı tabiattır. Önemli olan bitkilerin, madenlerin, hayvansal ürünlerin doğru kullanılmasıdır, aksi takdirde vücuda yarar yerine zarar verilebilir.

Şifalı bitkilerle ilaç hazırlamak ve bu ilacı tedavi amacıyla kullanmak kesinlikle bilgi sahibi olmayı gerektirir. Bunun için hangi bitkinin nasıl kullanılacağına çok iyi bilinmesi gerekir. Bu sebeple şifalı bitkiler kullanılarak yapılan tedavi bilinçli ve bilgili kişiler tarafından uygulanmalıdır.

Şu da belirtilmeli ki, halk hekimliği uygulamalarının “kocakarı ilacı” denilerek küçümsenmemesi, halkın tecrübesinin göz ardı edilmemesi gerekir. Çünkü bakteriden,

virüsten haberi olmayan; hastalıklara sebep olan mikropları laboratuvar altında inceleme imkânı olmadan bitkilerden faydalanmayı keşfeden halkın ferasetine değer verilmesinde yarar vardır.

Halk hekimliğinde kullanılan bitki ve meyvelerin modern ilaçların da hammaddesini oluşturduğu bilinen bir gerçektir. “Halkın kullandığı ve çoğu zaman da yarar sağladığı halk ilaçlarının bazıları üzerinde çalışmalar yapılmış, kimyasal yapıları etkileri belirlenmiştir. Droğların bazıları günümüz modern tıp ve eczacılığında değerlerini kaybetmiş, bazıları ise etken madde kaynağı olarak sanayide kullanılmaktadır. Bu nedenle halk ilaçlarına gereken önemin verilmesi ve kimyasal farmakolojik araştırmaların, bu ilaçlar üzerinde de titizlikle sürdürülmesi gerekir.” (Asil, 1989: 38) Halkın tecrübesiyle ortaya çıkan ilaçların önemi ve değeri iyi bilinmelidir.

Tamamlayıcı ve alternatif bitkisel tedavi uygulamalarının, diş hekimliğinde kullanımının yaygınlaşması için konuya ilişkin bilimsel çalışmalara ve bu çalışmaların desteklenmesine ihtiyaç vardır.

Kaynaklar

- Acıpayamlı, Orhan. (1982). “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi”, Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, Kültür Bakanlığı MİFAD Yay., 1-8, Ankara.
- Albayrak ve Albayrak, (2008). “Propolis: Doğal Antimikrobiyal Madde”, *Ankara Ecz. Fak. Dergisi*, 37 (3), 201 – 215.
- Alpınar, Kerim, (2011). “Halk Arasında Kullanılan Tıbbi Bilgilerin Derlenmesi”, *Bitkilerle Tedavi Sempozyumu*, İklim Ofset Matbaacılık, İstanbul, 19-28.
- Alptekin, Ali Berat. (2011). *Halk Bilimi Araştırmaları*, Akçağ Yay., Ankara.
- Asımgil, Adil, (1993). *Şifalı Bitkiler*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Asil, Eriş, (1989). “Halk Hekimliği ve Eczacılığı Araştırmalarında Metodoloji”, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı MİFAD Yay., 33-38, Ankara.
- Başar, Zeki. (1972). *Erzurum’da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Başer, H. Can. (2014). “Karanfil”, *Bağbahçe Bilim Dergisi*, S.53, 26-27.
- Baytop, Turhan. (1963). *Türkiye’nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Baytop, Turhan. (1984). *Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi Geçmişte ve Bugün*, Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul.
- Baytop, Turhan. (2007). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Boratav, Pertev Naili. (1999). *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yay., İstanbul.
- Çavdar, Ayşenur C. (1989). “Türk Halk Hekimliğinde Dağlama”, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı MİFAD Yay., 83-88, Ankara.
- Çelebi, Ş. ve Karaca, H. (2006). “Yumurtanın Besin Değeri, Kolesterol İçeriği ve Yumurtayı n-3 yağ Asitleri Bakımından Zenginleştirmeye Yönelik Çalışmalar”, *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 37 (2), s.257-265.
- Çolak, Faruk. (2015). *Yazılı ve Sözlü Belgeler Işığında Niğde Halk Hekimliği*, Kömen Yay., Konya.
- Doğan, N. ve Hayoğlu, İ., (2012). “Propolis ve Kullanım Alanları”, *HR.Ü.Z.F. Dergisi*, 2012, 16(3), 39-48.
- Durmuş, İlhami. (2012). “Türk Kültür Çevresinde Dağlama Geleneği”, *Milli Folklor*, 2012, Yıl 24, Sayı 95, 114-121.
- Gürbüz, Ali. (1982). *Şifalı Nematlar*, Çiçek Neşriyat, İstanbul.
- Hoppe, Heinz Aughust. (1981). *Taschenfuch der Drogenkunde*, Berlin.
- Kaplan, Melike. (2011). “Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi”, *Milli Folklor*, Yıl 23, 91, 150-156.
- Muğan, Nuri. (1994). *Türk Dış Hekimliği Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul.
- Noras, Yüksel. (1973). *Dış Hekimliği Tarihi*, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara.
- Özer, Nurten. (1989). “Türk Halk Hekimliğinde Kaplıcalarımız”, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı MİFAD Yay., 203-209, Ankara.
- Salih, Aidin. (2008). *Gerçek Tıp*, İstanbul.
- Saraçoğlu, İbrahim Adnan. (2008a). *Bitkisel Sağlık Rehberi*, Gün Ofset, İstanbul.
- Saraçoğlu, İbrahim Adnan. (2008b). *Tıbbi Bitkiler Rehberi*, Gün Ofset, İstanbul.
- Saraçoğlu, İbrahim Adnan. (2009). *Bitkisel Kürler Rehberi*, Gün Ofset, İstanbul.

- Sucu, İkbal. (1989). “Ege Bölgesi Halk İlaçları”, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı MİFAD Yay., 211-220, Ankara.
- Tanker, Mekin. (1989). “Halk İlaçları, Bitki Folkloru, Attariye ve Drog Kavramları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma”, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı MİFAD Yay., 237-244, Ankara.
- Tanker, Nevin. (1989). “Baharatın Halk İlacı Olarak Kullanılışı ve Farmognozi Açısından Değerlendirilmesi”, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı MİFAD Yay., 245-251, Ankara.
- Uzel, İter. (2018). *Diş Hekimliği Tarihi I-II*, Quintessence Yay., İstanbul.
- Yalçın, Ayhan. (1984). *A'dan Z'ye Şifalı Bitkiler Ev İlaçları-Şifalı Sular Ansiklopedisi*, Geçit Kitabevi, İstanbul.
- Yeğenoğlu ve Sahne, B. (2013). “Farklı Kültürlerin Ortak Ferahlatıcısı: Kolonya”, *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 34-34.
- Yoder, Don. (1975). “Halk Tıbbı”, *Folklor Doğru*, (Çev. Sibel Yoğurtçuoğlu, Ayfer Gülüm), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü, Kasım-Aralık, 43. 23-31.
- Yücel Şengün, İ. ve Kılıç, G. (2019). “Farklı Sirke Çeşitlerinin Mikroflorası, Biyoaktif Bileşenleri ve Sağlık Üzerine Etkileri”, *Akademik Gıda* 17(1), 89-101.
- Yücel, B., Topal, E., Akçiçek, E. ve Köseoğlu, M. (2014). “Propolisin İnsan Sağlığına Etkileri”, *Anadolu, JAARI*, 2014, 41-49.
- Güçlü, İ. ve Yüksel, V. (2017). “Fitoterapide Antiviral Bitkiler”, *Deneysel Tıp Dergisi*, 7 (13), 25-34.
- www.medikalakademi.com.tr/aspirin (Son Erişim Tarihi: 10.07.2020)

Lisansüstü Tezler

- Aktaş Küçükay, Tuğçe. (2019). *Artvin Merkez Köylerinde Halk Hekimliği Uygulamaları (Derleme, İnceleme, Tasnif)*. Artvin: Artvin Çoruh Üniversitesi
- Ashırkhanova, Karlygash. (2019). *Kazakistan'da Halk Hekimliği*. Niğde: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi. (Doktora)
- Aslan, Mehmet Yusuf. (2018). *Silvan (Diyarbakır)'da Halk Hekimliği*. Elâziğ: Fırat Üniversitesi.
- Aslandaş, A. Merve. (2012). *Basınç Altında Borakstan Sodyum Bikarbonat Üretiminin Optimum Şartlarının Belirlenmesi*, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum.
- Atahan, Okan. (2019). *Hatay Yöresi Halk Hekimliği*. Hatay: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi.
- Baştürk Soydemir, Hatice, (1997). *Dinar ve Çevresinde Halk Hekimliği*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Baysan, Münire. (2016). *Kütahya ve Yakın Çevresinde Halk Hekimliği ile Ocak Kültü*. Bursa: Uludağ Üniversitesi. (Doktora)
- Bozyiğit, Nuray. (2011). *Gaziantep'te Halk Hekimliği (Merkez)*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Bulut, Ali. (2018). *Kilis Halk Hekimliği*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Çetinel, Ercan. (2019). *Erdemli'de Halk Hekimliği Uygulamaları ve İnanışları*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.

- Çevik, Bülent. (2008). *Konya'da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Dağ, Mehmet. (2019). *Şanlıurfa (Merkez) İli Halk Hekimliği Araştırması*. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Diş, Yusuf. (2019). *Erzurum İli Horasan İlçesinde Halk Hekimliği*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Eprem, Mesut. (2019). *Bingöl Halk Hekimliği*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- Gökçe Şentürk, Mercan. (2019). *İslahiye'de (Gaziantep) Halk Hekimliği*. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi.
- Koksun Ölmez, Azize. (2019). *Kürtlerde Halk Hekimliği ve Halk İnanışları Hakkâri Rındık (Geçimli) Köyü Örneği*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- Köprüdüz, İbrahim Halil. (2019). *Siverek Halk Hekimliği Uygulamaları*. Mersin: Çağ Üniversitesi.
- Kurum, Uygur. (2008). *Düziçi'nde Halk Hekimliği*. Niğde: Niğde Üniversitesi.
- Özdamar, Melih. (2019). *Diyarbakır Halk Hekimliği ve Kültürümüzdeki Yeri*. Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- Özgen, Zübeyde Nur. (2007). *Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması*. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Özkandan, Seda. (2009). *Türk Rakılarında Aroma Maddelerinin GC-MS-FID Tekniğiyle Belirlenmesi ve Hammaddenin Aromatik Kalite Üzerine Etkisi*, Adana: Çukurova Üniversitesi
- Özkan, Muhammed Esad. (2019). *Anamas Yöresi Halk Hekimliği*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Saygı, Elif. (2018). *İnebolu Halk Kültüründe Halk Hekimliği*. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Sinoğlu, Sümeyra. (2017). *Rize İlinde Geleneksel Halk Hekimliği Uygulamaları*. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
- Tuğra, Ahmet. (2019). *Mudurnu (Bolu) Yöresi Halk Hekimliği*. Ankara: Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Topal, Hande. (2007). *Koku Kullanım Kültürü ve Türkiye'de Kolonya Ambalajı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Ülger, Züleyha. (2012). *Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği*. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- Ünal, Ömer. (2019). *Hatay'ın Dört Yol İlçesinde Halk Hekimliği*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Zorluer, Selim. (2018). *Çayıralan (Yozgat) Yöresinde Halk Hekimliği ve Halk İnanışları*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.